

Mariusz KRAJCARZ (Poznań)

Bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met dierelementen in het huidige Nederlands en hun Poolse equivalenten

Toen schiep God de grote gedrochten van de zee en al de krioelende dieren, waar het water van wemelt, soort na soort, en al de gevleugelde dieren, soort na soort. (...) God maakte de wilde beesten, soort na soort, de tamme dieren soort na soort, en alles wat over de grond kruipt, soort na soort. En God zag dat het goed was.

Gen. 1:21, 25

0. Inleiding

In het huidige Nederlands (verder: NL.) en Pools (verder: Pl.) komen talrijke fraseologismen en spreekwoorden voor die oorspronkelijk aan de bijbel zijn ontleend. Sommige idiomen in het huidige taalgebruik, die deel uitmaken van de bijbelse woordenschat, zijn constructies met namen van dieren. Voorbeelden van NL. en Pl. fraseologismen en spreekwoorden die ongetwijfeld als bijbels worden herkend zijn: *'het gouden kalf'* – *'złoty cielec'*, *'een dorsende os zult gij niet muilbanden'* – *'młóćącemu wołowi nie zawiążuj gęby'*, *'wonderbare visvangst'* – *'cudowny połów ryb'*, *'parels voor de zwijnen werpen'* – *'rzucać perły między wieprze'*, *'zondebok'* – *'koziół ofiarny'* om alleen maar een paar voorbeelden te noemen. Het gaat hoofdzakelijk om constructies die in het hedendaagse NL. en Pl. een sterke metaforische betekenis hebben. Ze behoren grotendeels tot een algemene linguïstische nalatenschap die in verschillende beschavingen en talen een vaste plaats heeft ingenomen en de status van internationalismen heeft gekregen.¹

¹ Dit bewijzen bijvoorbeeld vele recente contrastieve studies die aan de hand van de algemene fraseologische of bijbelse woordenschat van de twee of meer te vergelijken talen zijn uitgevoerd. Zie hiervoor onder meer: R. Bura, *Polska, czeska i górnołużycka frazeologia pochodzenia biblijnego a Nowy Testament Jakuba Wujka, Biblia królewska oraz Nowy Testament Michała Frencza*, Kraków

1. Definitie: bijbels fraseologisme en bijbels spreekwoord

De basis voor mijn onderzoek vormen twee soorten vaste woordverbindingen: fraseologismen en spreekwoorden die aan de bijbel zijn ontleend.

Naar Stanisław Prędoła neem ik aan dat **het fraseologisme** een vaste taalconstructie is die uit tenminste twee woorden (lexemen) bestaat. De betekenis van de hele woordverbinding kan men echter niet aan de betekenissen van afzonderlijke woorden (lexemen) ontleenen. In zijn werk *Wprowadzenie do językoznawstwa niderlandzkiego*, schrijft Prędoła dat fraseologismen vier eigenschappen bezitten: “idiomatyczność, stabilność, reprodukowalność i zleksykalizowanie. Pozwalają one odróżnić frazeologizmy od luźnych związków wyrazowych i zdań.”²

Tot deze taalcategorie reken ik ook naar Harald Burger elk bijbels compositum³ aan, dat aan de bovenvermelde criteria voldoet en van de syntactische eigenschappen van de te vergelijken taal niet afhankelijk is. Waar in het Nederlands vaak een woordsamenstelling is, is in het Pools een taalconstructie bestaande uit tenminste twee afzonderlijke woorden, bijvoorbeeld *adderegebroed – plemię żmijowe*, *Christusdoorn – korona cierniowa*. Beslissend in beide gevallen is dat de onderzochte constructie geïdiomatiseerd is, d.w.z. niet gemotiveerd door de betekenissen van haar lexemen, maar door de overgedragen betekenis van de hele samenstelling. Derhalve zijn de Nl. bijbelse composita zoals bijvoorbeeld: *mosterdzad*, *vijgenblad* of *zondebok* versus hun Pl. pendanten, *ziarno gorczycy*, *lis-tek figowy* of *koziół ofiarny* onderwerp van mijn contrastieve studie.

2003; W. Chlebda, *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego*, [in:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, onder red. van A. Bogusławski, J. Mędelska, Warszawa 1997, p. 23–66; A. Kowalska-Szubert, *Het taalbeeld van de wereld in de Nederlandse en Poolse verbanden met een dier-of plantelement. Een vergelijkende analyse*, [in:] *Neerlandica Wratislaviensia* VIII (1995), p. 219–224; A. Nowakowska, *Obraz świata zwierząt we frazeologii polskiej i francuskiej*, *Poradnik Językowy* 1991, (9–10), p. 361–368; T. Orłoś, *Skrzydlate słowa pochodzenia biblijnego w języku czeskim i polskim*, [in:] *Frazeologia a religia. Problemy frazeologii europejskiej*, deel II, onder red. van A.M. Lewicki en W. Chlebda, Warszawa 1997, p. 123–127; J. Paszenda, *Trudności w identyfikacji i klasyfikacji frazeologicznych internacjonalizmów religijnych (w oparciu o jedno- i dwujęzyczne słowniki polskie, angielskie i niemieckie)*, [in:] *Frazeologia Słowiańska*, onder red. van M. Balowski, W. Chlebda, Opole 2001, p. 273–283; E. Sikorska, *Polska i angielska frazeologia pochodzenia biblijnego*, [in:] *Prace Filologiczne*, 29 (1980), p. 67–84; S. Staszewski, *Библейные фразеологические единицы в русском и польском языках*, [in:] *Przegląd Rusycystyczny*, 3 (1980), p. 85–91; M. Krajcarz, *Bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met plantelementen in het huidige Nederlands en hun Poolse equivalenten*, [in:] *Neerlandica Wratislaviensia* XV (2005), p. 99–132.

² S. Prędoła, *Wprowadzenie do językoznawstwa niderlandzkiego*, Wrocław 2003, p. 51–52.

³ H. Burger deelt alle composita in fraseologische (“phraseologische Komposita”), zoals Freibad (‘openluchtzwembad’ en niet ‘zwembad met vrije toegang’) en niet fraseologische composita (“niet phraseologische Komposita”), zoals Freikarte (‘vrijkaartje’ = ‘een gratis toegangsbewijs’, = ‘een kosteloos afgegeven entreebiljet’). Vgl. H. Burger, *Idiomatik des Deutschen*, Germanistische Arbeitshefte 16, Tübingen 1973, p. 52.

Onder **het spreekwoord** versta ik naar Wolfgang Mieder, uitgedrukt in het werk van Prędota, een algemeen bekende, vaste zin die in een korte en bondige vorm een bepaald levensprincipe en/of wijsheid uitdrukt.⁴ De vaste vorm en de beeldspraak zijn twee typische eigenschappen van spreekwoorden. Onderwerp van mijn onderzoek zijn dus de aan de bijbel ontleende “zдания, równoważniki zdania, często porównania wyrażające w formie pośredniej, niekiedy alegorycznej, metaforyzowanej, jakąś myśl ogólną, правило, pouczenie, stwierdzenie o sytuacji życiowej człowieka”⁵, bijvoorbeeld: *Kleine vossen bederven de wijngaard* [naar Hoogl. 2: 15] – *Mała iskierka wielkie pożogi wznieca / Z malej iskierki bywa wielki płomień*; *Beter een levende hond dan een dode leeuw* [naar Pred. 9: 4] – *Lepszy żywy pies od zdechłego lwa*.

Buiten mijn beschouwing blijven in deze studie NL. weer- en zeispreuken van het type: *Groene kerstdag, witte Pasen* – *Zielone Boże Narodzenie, biała Wielkanoc* of *Jeśli na polu czarno, gdy się Chrystus rodzi, to będzie białe na łanie, gdy Chrystus zmartwychwstanie*; *Als de vos de passie preekt, boer pas op je ganzen (kippen)* – *Nie trzeba każdemu dowierzać* en antispreekwoorden omdat ze niet rechtstreeks in de bijbel gevestigd zijn.

2. Doelstelling en werkwijze

Dit artikel is een poging om uit de enorme schat aan bijbelse idiomen een groep van de meest frequente fraseologismen en spreekwoorden met dierelementen uit te kiezen en hun symboliek en betekenis in het moderne NL. te bespreken. In de confrontatieve analyse (verder: CA) wordt vervolgens geprobeerd het antwoord op de volgende vragen te geven:

- 1) hoe is de verhouding tussen de geëxcerpeerde NL. vaste woordverbindingen met faunanamen en hun pendanten in het Pl. (kwalitatieve equivalentie)?
- 2) is het betreffende fraseologisme, versus spreekwoord in beide geconfronteerde talen hetzelfde van aard (gezegde, uitdrukking, zegswijze)?
- 3) wat voor equivalentieverhoudingen bestaan er tussen beide te vergelijken fraseologismen en/of spreekwoorden, wat betreft onder meer betekenis, beeldspraak, toegepaste stilistische en lexicale middelen en grammaticale structuur (kwantitatieve equivalentie)?
- 4) is het taalbeeld van de wereld, die in beide vergeleken talen tevoorschijn komt, identiek?
- 5) zijn de Pl. partners van de NL. idiomen ook tegenwoordig courant en hoe frequent zijn ze in de taal?

⁴ S. Prędota, aldaar, p. 61; vert. door mij (M.K.).

⁵ Deze definitie van het spreekwoord ontleen ik aan D.A. Świerczyński, *Słownik przysłów w ośmiu językach*, Warszawa 2001, p. 5.

6) hoeveel Pl. tegenhangers van de Nl. fraseologismen en spreekwoorden vinden ook hun bevestiging in de bijbel?

De materiaalbasis voor mijn confrontatief onderzoek vormt een verzameling van Nl. en Pl. bijbelse vaste woordverbindingen met faunaelementen die resulteren uit een zoekwerk in diverse één – en tweetalige woordenboeken. Het Nederlandstalige deel van mijn corpus heb ik gebaseerd op zes recentste ééntalige lexicografische verzamelingen die ook de bijbelse oorsprong van de te behandelen fraseologismen en spreekwoorden bevestigen. Vervolgens heb ik gezocht naar hun Pl. equivalenten in alle tot nu toe verschenen woordenboeken evenals in vijf andere Poolstalige hedendaagse bewerkingen. Bovendien heb ik nog twintig andere kleine en grote Nl. en Pl. woordenboeken geraadpleegd. Op basis van dat materiaal kon ik een analyse maken, hoewel ik van mening ben dat die niet volledig is.⁶

3. Canon van bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met dierelementen in het Nederlands van nu

Om de canon van de in het huidige Nl. meest frequente hedendaagse bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met faunanamen vast te stellen, heb ik de lexicografische verzamelingen geraadpleegd die in de laatste twee decennia zijn verschenen:

a) K. van Dalen-Oskam, M. Mooijaart, *Bijbels lexicon. Woorden en uitdrukkingen uit de Bijbel in het Nederlands van nu*, Amsterdam 2000;

b) *Van Dale Idioomwoordenboek. Verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden*, door H. de Groot [hoofred.], Utrecht/Antwerpen 1999;

c) H.L. Cox en St. Prędota, *Nederlands-Pools spreekwoordenboek. Niderlandzko-polski słownik przysłów*, Wrocław 1997;

d) F.A. Stoett, *Nederlandse spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*, Zutphen 1981;

e) J. van Delden, *Spreekwoorden en zegswijzen uit de bijbel*, Utrecht 1990;

f) P. Postma, E.A.J. Scheepmaker, *Wat van eksters komt, huppelt graag. Spreekwoorden en zegswijzen over plant en dier*, Amsterdam 1989.

Daarbij heb ik steeds twee criteria toegepast: de opname met verwijzing naar de bijbelse bron onder vermelding van de bijbelpassage en de opname van het betreffende idioom door tenminste drie lexicografische verzamelingen.⁷

Als resultaat van mijn zoekwerk in Nl. bronnen heb ik 64 fraseologismen en spreekwoorden met dierelementen geëxcerpeerd. Dankzij de in de vorm van een tabel opgemaakte samenstelling heb ik kunnen vaststellen hoeveel bijbelse idiomem

⁶ Voor een volledige lijst van alle geraadpleegde Nl. en Pl. lexicografische verzamelingen met de betreffende afkortingen zie: Bibliografie en Afkortingen.

⁷ De criteria ontleende ik aan de contrastieve studie van W. Chlebda, *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego*, aldaar, p. 39.

door alle zes onderzochte bronnen opgenomen zijn, hoeveel door vijf, vier enz., en hoeveel enkel en alleen door één bron. Die vergelijking weerspiegelt in zekere mate het centrum en de periferieën van de omvang van bijbelse fraseologismen en spreekwoorden in het taalbewustzijn van Nederlandstalige taalgebruikers.⁸

Slechts één bijbels idioom wordt door alle **zes** bronnen opgenomen: *‘paarlen voor de zwijnen werpen’*. In **vijs** bronnen is ook één bijbels fraseologisme vermeld: *‘het zwarte schaap’*. In **vier** bronnen heb ik 6 opnamen gevonden: *‘het gemeste kalf slachten’*, *‘het gouden kalf aanbieden’*, *‘door het oog van de naald kruipen’*, *‘een verloren schaap’*, *‘een wolf in schaapskleren’*, *‘zondebok’*. En in **drie** – 7: *‘de bokken van de schapen scheiden’*, *‘met een andermans kalf ploegen’*, *‘als een lam ter slachtbank geleid worden’*, *‘het Lam Gods’*, *‘muggenziften’*, *‘Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is’*, *‘de schapen van de bokken scheiden’*. In **twee** bronnen zijn er 30 opgenomen. Alle 65 lexemen zijn er opgenomen door **één enkele bron** (meestal door J. van Delden, *Spreekwoorden en zegswijzen uit de bijbel* en/of door K. van Dalen-Oskam, M. Mooijaart, *Bijbels lexicon. Woorden en uitdrukkingen uit de Bijbel in het Nederlands van nu*).

Ik heb naar Chlebdá aangenomen dat de grens van de algemene bekendheid van een bepaalde fraseologische eenheid de opname is in tenminste drie lexicografische bronnen. Zodoende heb ik door de opsomming van de reeds vastgestelde opnames 1 + 1 + 6 + 7 het getal 15 van de uit de bijbel stammende vaste woordverbindingen gekregen die als een lexicografische canon van de Nl. bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met dierelementen zou beschouwd kunnen worden.

Ik heb 13 Nl. eigennamen van bijbelse fauna buiten beschouwing gelaten omdat ze meestal een concrete, zich tot het dier beperkende, betekenis hebben, bijvoorbeeld eigennamen uit de faunawereld: **Apostelvogel** (*Struthidea cinerea*) – apostoł australijski; **Goliatkikker** (*Rana goliath*) – żaba gigantka, goliat; **Judasoor** – (*Hirneola auricula Judae*) – ucho bżowe; **Paradijsweeuwte** (*Vidua paradisea*) – wdówka rajska; **Petrusvis** (*Zeus faber*) – piotrosz.⁹

Een definitieve thematische omvang van de nader te omschrijven canon van bijbelse fraseologismen en spreekwoorden bepalen dus 10 trefwoorden van diernamen die een lexicale basis vormen waarop de laag van de te bespreken constructies zich baseert. Het gaat hier om de vertegenwoordigers van de bijbelse fauna, zoals **kalf, lam, mug / [kameel], mus, schaap / bok, wolf, zondebok, zwijn**. De volgorde van de omschrijving is gebaseerd op de alfabetische volgorde van de afzonderlijke namen van dieren.

⁸ Zie hiervoor de uitslag van de CA samengevat in Tabel 1.

⁹ Hetzelfde geval hebben we ook in de omgekeerde richting, namelijk de Pl. eigennamen met bijbelse dierelementen die al dan niet hun bijbelse Nl. tegenhangers hebben bijvoorbeeld: biedronka siedmiokropkowa pot. **‘boża krówka’** – [*Coccinella septempunctata*] – zevenstippelig **lieveheersbeestje**; wielki **diabel** morski – [*Manta birostris*] – grote **duivelsrog**; mały **diabel** morski [*Manta mobular*] – kleine **duivelsrog**; diabel tasmański – [*Sarcophilus harrissi*] – de Tasmaanse **duivel**; kur **diabel** – [*Cottus scorpius*] – zeedonderpad.

Voor dit corpus van Nl. bijbelse idiomen met dierementen heb ik vervolgens gezocht naar Pl. equivalenten gezocht in ongeveer 25 recentste Pl. lexicografische verzamelingen¹⁰ waarvan er 9 de basis vormen voor een nadere CA., met name de bewerkingen van N. Martens en E. Morciniec (1979), J. Czochralski en S. Prędota (1993), A.M. Komornicka (1994), J. Godyń (1995), G. Lewandowicz (1995), S. Prędota, en S. Theissen (1997), H. Krauss (2001), S. Koziara (2001), S. Bąba en J. Liberek (2002).

Voor elk Nl. fraseologisme en spreekwoord trachtte ik de meest adequate Pl. tegenhanger(s) te vinden. Daarom onderzochte ik alle equivalenten die in de Pl. bronnen zijn opgenomen in de eerste plaats op hun betekenis (nauwkeurige uitleg in het Pools), beeldspraak, mogelijke varianten en vermelding in de bijbel. Dan trachtte ik parallellen en/of verschillen aan te geven op het gebied van lexicalementen, stilistische en/of expressieve markerings¹¹ en grammaticale structuur. Tenslotte koos ik het meest bij het Nl. aanleunende equivalent. Bij gebrek aan volledige overeenstemming ging mijn voorkeur steeds eerst uit naar het dichtste – qua figuurlijke betekenis en/of beeldspraak – aanverwante idioom. Bij gebrek aan het idioom – naar zijn omschrijving door een parafrase.¹²

Het gebrek aan de equivalentie van een fraseologische eenheid in de te vergelijken talen – met een gelijke of een andere formele structuur – veroorzaakt dat die fraseologische “vacature” door een niet-fraseologisch equivalent moet worden ingevuld, wat uit het standpunt van de vertalingstheorie als een slechtere oplossing dient te worden beschouwd. Om die reden speelden als criterium de vertalingequivalentie¹³ en de frequentie een heel belangrijke rol.

Als resultaat van dit zoekwerk is een overzicht van de in het moderne Pl. meest gebruikelijke pendanten van 10 Nl. fraseologismen of spreekwoorden met bijbelse fauna, steeds met vermelding van de al dan niet opname van elk idioom in kwestie in afzonderlijke geraadpleegde lexica door middel van de tekens [+] en

¹⁰ Voor een gedetailleerd overzicht van de literatuur zie: Bibliografie en Afkortingen van de geraadpleegde Lexica.

¹¹ Bij de expressieve karakterisering van de fraseologismen maakten we soms gebruik van de labels: pejoratief, eufemistisch, ironisch, schertsend, en bij de stilistische respectievelijk: archaïsch, schrijftaal, informeel, vulgair.

¹² B. Rejakowa schrijft terecht dat “każdy idiom ma znaczenie całościowe, globalne i przy przekładzie bywa zastępowany idiome, wyrazem lub omówieniem”. B. Rejakowa, *Związki fraseologiczne o identycznej lub podobnej budowie morfologicznej w języku słowackim i polskim*, Wrocław 1986, p. 80.

¹³ R. Wędrychowicz beweert in zijn studie over de confrontatieve fraseologie het volgende. “In theoretischen konfrontativen Arbeiten wird meistens die Übersetzungsäquivalenz als das adäquateste Vergleichskriterium angeführt. Verglichen werden Einheiten, die sog. Übersetzungsäquivalente (Entsprechungen) sind. Bestimmte Textelemente werden also, ‘dann als äquivalent miteinander angesehen, wenn sie Übersetzungen voneinander sind oder sein können’”. R. Wędrychowicz, *Zum Problem der Äquivalenz in der konfrontativen Phraseologieforschung*, [in:] *Kwartalnik Neofilologiczny*, XXXIX, 3 (1992), p. 215.

[–].¹⁴ De som van deze opnemingen kan een voorzichtig antwoord geven op de vraag naar de bekendheid van bijbelse vaste woordverbindingen met diernamen in de moderne Pl. taal en dient als bewijs van de frequentie van het fraseologisme of spreekwoord in het tegenwoordige Pl.¹⁵

4. Bijbelse context en betekenis van geëxcerpeerde fraseologismen en spreekwoorden in het hedendaagse Nederlands

Dieren

1. Kalf, 2. Lam, 3. Mug/[Kameel], 4. Mus, 5. Schaap/Bok, 6. Wolf, 7. Zondebok, 8. Zwijn

4.1. Kalf

Van oudsher golden de stier en de koe als symbolen van kosmische en aardse vruchtbaarheid. In de Egyptische, Babylonische en Assyrische godsdiensten nam vooral de stier een belangrijke plaats in. De ongelovige Israëlieten namen heel wat gebruiken over in hun godsverering. Ze vonden in de stier of de koe een zinnebeeld van goddelijke kracht en als teken van diens aanwezigheid onder het volk [SOSB: 28]. De naam van een jong rund, het kalf, komt in het huidige Nederlands voor in drie verschillende fraseologismen die hun oorsprong hebben in de bijbel: *het gouden kalf aanbieden*, *het gemeste kalf slachten* en *met andermans kalf ploegen*.¹⁶

4.1.1. *Het gouden kalf*

De uitdrukking *het gouden kalf* is een rechtstreeks bijbelse citaat dat ontleend is aan Exodus 32.¹⁷ Er wordt erin verteld over de uittocht van de Israëlieten uit

¹⁴ Zie Tabel 2.

¹⁵ J. Godyń neemt het standpunt in dat het fraseologisme in het Pools algemeen bekend is als het door tenminste **twee bronnen** opgenomen is. Zie hiervoor J. Godyń, *Założenia teoretyczno-metodologiczne do 'Małego słownika biblizmów języka polskiego'* (Kraków–Warszawa 1995), [in:] *Frazeologia a religia. Problemy frazeologii europejskiej II*, onder red. van A.M. Lewicki en W. Chlebda, Warszawa 1997, p. 111.

¹⁶ Tot de canon behoort *kalf van Mozes* niet. Deze uitdrukking betekent iemand die heel goed is.

¹⁷ In de door ons geciteerde *Willibrord vertaling* treffen we op deze plaats eenmaal 'het gouden stierebeeld' en viermaal 'het stierebeeld' aan. De meeste bijbelvertalingen, waaronder *de Statenvertaling*, geven echter 'het gouden kalf', respectievelijk 'het kalf' aan.

Egypte en het ongeduldige volk dat te lang op Mozes moet wachten. Met *het gouden kalf* wordt ‘een afgod’ bedoeld, ‘iets dat men bewondert of vereert en dat waardevol schijnt te zijn, maar dat het in werkelijkheid niet is, vooral geld of rijkdom’. Ook twee verwante uitdrukkingen *het gouden kalf aanbieden* en *om het gouden kalf dansen*, bezitten in het hedendaagse Nederlands een sterke figuurlijke betekenis met een pejoratieve gevoelswaarde: ‘rijkdom bewonderen, materieel bezit vereren, geld het allerbelangrijkste vinden en tot doel des levens maken’.¹⁸ De twee varianten zijn het bewijs van een fraseologische derivatie die is ontleend aan het bijbelse gezegde. Het is nog vrij frequent, zowel in het algemene als in het literaire taalgebruik.¹⁹

4.1.2. *Het gemeste kalf slachten*

De uitdrukking *het gemeste kalf slachten* is ontleend aan de bijbelpassage Lucas 15: 23, waarin het verhaal wordt verteld van de verloren zoon. Als deze na jaren weg te zijn geweest liederlijk en losbandig geleefd te hebben berooid naar huis terugkeert, wordt hij door zijn vader zonder verwijten, maar heel warm ontvangen. De vader laat een uitgebreid feestmaal bereiden, waarvoor zelfs een gemest kalf wordt geslacht, dat men gewoonlijk reserveerde voor bijzondere gelegenheden “Haalt het gemeste kalf en slacht het; laten we eten en feestvieren, want deze zoon van mij was dood en is weer levend geworden, hij was verloren en is teruggevonden.” (Lucas 15: 23–24). De uitdrukking *het gemeste kalf slachten* betekent: ‘ter ere van iemand (speciale gast) een uitgebreid feestmaal bereiden, het beste te voorschijn halen voor een bijzondere feestelijke, royale maaltijd’. Deze uitdrukking bezit een positieve connotatie en komt in de moderne literaire en algemene taal vaak voor.

4.1.3. *Met een anders kalf ploegen*

Door de uitdrukking *met een anders kalf ploegen* wil men zeggen dat ‘ongeoorloofd gebruik gemaakt wordt van het werk van een ander voor zijn eigen doeleinden’. Deze uitdrukking is ontleend aan Rechters 14,²⁰ waarin het verhaal van

¹⁸ Van Dale *Idioomwoordenboek* stelt duidelijk dat in de uitdrukking *het gouden kalf aanbieden* niet de afgoderij veroordeeld wordt, maar het goud, dat als symbool van rijkdom gold. Zie hiervoor aldaar, p. 390.

¹⁹ Zie citaten in K. van Dalen-Oskam, M. Mooijaart, aldaar, p. 206 en in Van Dale *Idioomwoordenboek* aldaar, p. 391. In het Pools is het gezegde hoofdzakelijk beperkt tot het literaire taalgebruik. Zie hiervoor S. Koziara, *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego z nazwami zwierząt w języku polskim*, [in:] *Studia Linguistica I* (2002), *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*, Folia 6, p. 157.

²⁰ De Willibrordvertaling haalt hier in plaats van ‘kalf’ het woord ‘vaars’ aan, de Canisiusvertaling ‘koe’. In de algemene omgangstaal is de aan de Statenvertaling ontleende uitdrukking

Simsons huwelijksfeest te vinden is. Toen hij met een vrouw uit het volk van de Filistijnen trouwde gaf hij zijn gasten een raadsel op. Zijn bruid echter, aan wie hij de oplossing prijsgeeft, verradt ze aan haar volksgenoten. Deze verklaren Simson het raadsel die daarop antwoordt “Hadst gij niet met mijn kalf geploegd, gij hadt mijn raadsel niet geraden” (Richteren 14: 18). Deze uitdrukking is in het hedendaagse Nederlands minder bekend.

4.2. Lam

Het lam dat zich als geen ander dier heel gehoorzaam, weerloos, volgzaam en naïef naar de slachting laat leiden, was bij de Joden het meest geliefde offerdier. Het offerlam werd door de hogepriesters twee keer per dag, ’s morgens en ’s avonds, op het altaar opgedragen (Exodus 29: 38–42). Het gedrag van het lam bij dit oud-testamentische ritueel gaf aanleiding tot het ontstaan van de uitdrukking *zich als een lam naar de slachtbank laten leiden*.

4.2.1. *Zich als een lam naar de slachtbank laten leiden*

De uitdrukking is ook bekend als een variatie *zich als een mak schaap naar de slachtbank laten leiden* maar ze komt ook voor in een iets gewijzigde constructie met de passieve vorm van het werkwoord: *als een lam ter slachtbank geleid worden* en in de verkorte vorm: *zich (weerloos) naar de slachtbank laten leiden*. De uitdrukking betekent dus ‘iemand die weerloos het slachtoffer wordt en zonder verzet zijn ondergang (vaak de dood, maar ook de nederlaag) tegemoet gaat’.

4.2.2. *Het Lam Gods*

Dit gezegde is ondermeer in de vierde profetie van Jesaja te lezen, waarin symbolisch over Christus gezegd wordt: “Hij heeft zijn mond niet geopend, zoals een lam dat ter slachting geleid wordt” (Jesaja 53: 7, vgl. ook Jeremia 11: 19). Vanwege vooral de symbolische onschuld, zachtmoedigheid en weerloosheid wordt Jezus Christus ook wel *het Lam Gods* (*Agnus Dei*) genoemd. Deze naam werd Hem door Johannes de Doper gegeven, die zei: “Zie, het Lam Gods dat de zonde van de wereld wegneemt” (Johannes 1: 29). Jezus, de zoon van God, stierf aan het kruis ter vergelding van de zonden van de mensen. In deze betekenis wordt Christus ook het *paaslam* genoemd, dat voor ons is geslacht (1 Korintiërs 5: 7). *Het Lam Gods* is zeer bekend als afbeelding in de beeldende kunst en ook nog wel als titel van kunstwerken.

ingeburgerd. We citeren in dit geval uit de nieuwe protestantse bijbelvertaling, de NBG – vertaling van 1951.

4.3. Mug / [Kameel]

De naam van een kameel komt in de bijbel enkele keren voor, in het bijzonder in de woorden van Christus, waarin Hij zijn leerlingen waarschuwt voor het overdreven streven naar rijkdom en voor het huichelachtige gedrag van Farizeeën en schriftgeleerden. In het eerste geval nemen alle synoptische evangeliën de inhoud van deze woorden op, waarin Jezus na de ontmoeting met een rijke jongeman zegt dat het makkelijker is voor een kameel om door het oog van een naald te kruipen dan voor een rijke om in de hemel te komen (vgl. Matteüs 19: 24; Marcus 10: 25; Lucas 18: 25). In het andere geval treft men de naam van dat dier enkel in Matteüs 23: 24 aan, waarin in tegenstelling tot de kameel trouwens een ander dier voorkomt: een mug “Blinde leiders, die de mug uitzift en de kameel doorslikt!”. Aan de bovenvermelde bijbelpassages, die een tegenstelling inhouden met een voor de taal van de bijbel, en met name van de evangeliën, typische hyperbool, zijn twee in het moderne Nederlands vaak gebruikte fraseologismen ontleend, die echter niet naar de kameel verwijzen. Het gaat hier om de uitdrukkingen: *door het oog van de naald kruipen en muggenziften*.

4.3.1. *Muggenziften*

In onze verdere uiteenzettingen geven we voorrang aan de laatstgenoemde vaste verbinding, omdat erin een ander dier, een ongedierte, namelijk een mug, concreet vermeld staat in tegenstelling tot de elliptische kameel.²¹ Door de strenggelovige joden werd het doorslikken van een mug heel lastig geacht, omdat dan de wet geschonden werd dat men geen bloed mocht eten. Zulke bepalingen stonden vermeld in Genesis 9: 4 en in Leviticus 1: 5 en Deuteronomium 12: 1–9. Daarom bevelen de joodse priesters hun volk het reinigen van elk vloeistof aan door die door een doek te laten lopen. Deze handeling heette *(uit)ziften*. Jezus vaart in Matteüs 23: 24 tegen de Farizeeën en schriftgeleerden uit omdat ze een probleem maken van iets onbelangrijks, maar verwaarlozen wat er werkelijk essentieel is in het leven van een gelovige mens. Daaruit is het fraseologisme *muggenziften* ontstaan dat betekent: ‘vitten op kleinigheden’, ‘pietluttig zijn’, ‘kleingeestige aanmerkingen maken’. Wie *de mug uitzift en een kameel doorzwelgt*, ‘oefent op gezochte, kleinzielige wijze afbrekende kritiek uit op onschuldige zaken en toereert ernstige misstanden’. Dit fraseologisme kent in het hedendaagse Nederlands nog enkele afgeleide vormen zoals *muggenzifter*, *muggenzifterig* en *muggenzifterij* met respectievelijke synoniemen: ‘kleingeestige vitter’, ‘pietluttig’ en ‘gezeur over kleinigheden’ [BL: 260].

²¹ We beschouwen de uitdrukking *muggen ziften* (*en kamelen doorslikken*) als een elliptische zin waarin het tweede gedeelte weggelaten is, maar dat er door de hoorder of lezer gemakkelijk bijgedacht kan worden.

4.3.2. Door het oog van de naald kruipen

Zoals eerder genoemd, komt het lexeem *kameel* niet voor in de moderne uitdrukking *door het oog van de naald kruipen*. De betekenis hiervan is: ‘ternauwernood aan een dreigend gevaar ontsnappen’. Een knappe uitleg komt men in *Van Dale Idioomwoordenboek* tegen waarin geschreven staat: “Iemand die door het oog van de naald kruipt, wordt op het laatste nippertje uit een netelige of gevaarlijke situatie gered. Meestal is de redding een combinatie van inspanning en geluk” [IDI: 604]. De uitdrukking is nog zeer frequent, hoewel zij in de gewijzigde betekenis gebruikt wordt (bijvoorbeeld in de poëzie) [BL: 275]. De moderne betekenis lijkt zich echter te verwijderen van de evangelische bron. De oorspronkelijke betekenis luidde – in de woorden van Delden – waarschijnlijk: “in bijzondere omstandigheden iets doen, waartoe men normaliter niet is staat is te verwezenlijken” [SZB: 271]. Essentieel in Jezus’ woorden is immers de tegenstelling tussen de poging van een rijke gelovige om enerzijds zijn rijkdom te behouden en anderzijds het Koninkrijk der hemelen binnen te gaan. Dit doel bereiken is heel moeilijk, zonet onmogelijk. Daarom waarschuwt Jezus Zijn leerlingen: “Voorwaar, Ik zeg u: voor een rijke is het moeilijk het Rijk der hemelen binnen te gaan. Nog sterker: voor een kameel is het gemakkelijker door het oog van een naald te gaan dan voor een rijke in het Koninkrijk Gods te komen” (Matteüs 19: 23–24).²²

Volgens sommige bijbelkenners is met het oog van de naald bedoeld de lange (ca. 12 cm) naald met een zeer lang oog, waarmee de kameeldrijvers hun tuig herstellen. “Volgens anderen echter is het oog van de naald het smalle voetgangerspoortje in Jerusaleem, naast de grote stadspoort voor voertuigen en dieren” [SZB: 271].

4.4. Mus

In het Nieuwe Testament zijn vogels vermeld als onderwerp van Gods bezorgdheid om te benadrukken dat de mensen voor Hem veel méér zijn dan alle vogels: “Let eens op de vogels in de lucht: ze zaaien niet en maaïen niet en verzamelen niet in schuren, maar uw hemelse Vader voedt ze. Zijt gij dan niet veel méér dan zij?” (Matteüs 6: 26). God vergeet zelfs niet de gewone mussen die bij de Joden de geringste waarde hadden en die men heel goedkoop kon krijgen: “Verkoopt men niet twee mussen voor een stuiver? En toch zal buiten de wil van uw vader niet één mus op de grond vallen. Bij u echter is zelfs ieder haar van uw hoofd geteld. Weest dus niet bevreesd; gij zijt toch méér waard dan een zwerm mussen” (Matteüs 10: 29–31). Deze vaak in grote groepen levende weervogels maken deel uit van een algemeen bekend spreekwoord: *Er valt geen mus van het dak zonder*

²² Een identieke vergelijking vinden we ook bij andere synoptikers: Lucas 18: 25 en Marcus 10: 25.

dat het zo bedoeld is. Hiermee bedoelt men dat ‘er niets zonder reden gebeurt, dat alles voorbestemd is, van hoger hand zo beschikt en dat God ook zorgt voor het geringste schepsel’. De moderne uitdrukking gebruikt de vorm *van het dak* in plaats *ter aarde*, waarschijnlijk onder invloed van de zegswijze *de mussen vallen dood van het dak* om aan te duiden dat het zeer warm is.²³

4.5. Schaaap / Bok

Schaaapen en bokken waren onder de volkeren van het Nabije Oosten het meest populaire fokvee. Jonge lammeren en bokken golden heel vaak als typische offerdieren, die ter vergeving van zonden werden neergelegd. Het schaaap maakt vooral door de zachtaardigheid en het geduld deel uit van het bijbelse beeld van God als herder en de gelovigen als Zijn schaaapen. De bok daarentegen werd in de bijbel gezien als een “koppig, lastig, dom, onhebbelijk, en ook vuil, geil beest”,²⁴ die naar de stem van zijn herder niet luistert en hem niet gehoorzaamt. De constructies die naar bok en schaaap verwijzen zijn de meest talrijke en frequente groepen idiomen in het Nederlands.²⁵ Ze worden meestal gebruikt in de vergelijkende en figuurlijke betekenis. Deze woorden en uitdrukkingen zijn niet zelden ook als varianten te vinden.

4.5.1. *De bokken van de schaaapen scheiden*

De uitdrukking *de bokken van de schaaapen scheiden*, ook wel bekend als *de schaaapen van de bokken scheiden* betekent ‘de slechte mensen scheiden van de goede’. Soms wordt ook van zaken gezegd: ‘de kwade van de goede elementen uit elkaar houden’. Schertsenderwijze kan deze uitdrukking ook betekenen: ‘de mannen van de vrouwen scheiden’. De uitdrukking is afkomstig uit Matteüs 25: 32–33, waarin beschreven wordt, hoe de Zoon van God bij Zijn komst op aarde over het mensdom zal oordelen. Hij zal de volkeren van elkander scheiden, zoals de herder de schaaapen scheidt van de bokken. De rechtvaardigen, die God aan Zijn rechterkant zet, zullen naar de hemel gaan en de onrechtvaardigen, die aan Gods linkerhand zijn, zullen heengaan naar de hel. In tegenstelling tot de volgorde in de bijbeltekst worden de bokken tegenwoordig het eerst genoemd. “Misschien komt dat doordat de bijbelvastheid van de Nederlandse bevolking afneemt: wie weet nog dat de schaaapen de goedies zijn?” [IDI: 81].

²³ In het hedendaagse taalgebruik wordt de uitdrukking vooral gebruikt in letterkundige context, waarbij het bijvoorbeeld gaat om de almacht van de auteur ten opzichte van het verhaal dat hij vertelt. Zie K. van Dalen-Oskam, M. Mooijaart, aldaar, p. 261.

²⁴ Het Bijbels Lexicon haalt hier de definitie van WTN aan, zie hiervoor K. van Dalen-Oskam, M. Mooijaart, aldaar, p. 68.

²⁵ Idem hiervoor ook ons excerpt uit Tabel 1.

4.5.2. *Het verloren schaap*

De zegswijze *een verloren schaap* met zijn varianten *een afgedwaald*, *verdwaald*, *dolend* of *verdoold schaap* wordt tegenwoordig gezegd van ‘personen die al de hele tijd zoek waren en dan plotseling verschijnen’. Het wordt ook gezegd van ‘iemand die in zedelijke of godsdienstige zin van het rechte pad is afgedwaald en die zijn dwaling inziend zich bekeert’. Deze zegswijze is gebaseerd op de evangelische gelijkenis van een schaap dat zoek was en de vreugde van de herder die het weer terugvindt. Ze is ontleend aan Matteüs 18: 12–13 en Lucas 15: 4–7, waarin Jezus Gods zoekende liefde vergelijkt met de zorg van een goede herder om een verdwaald schaap te gaan zoeken totdat hij het vindt. “En als hij het vindt legt hij het vol vreugde op zijn schouders, gaat naar huis, roept zijn vrienden en burens bij elkaar en zegt hun: Deelt in mijn vreugde, want mijn schaap dat verloren was geraakt, heb ik gevonden. Ik zeg u: zo zal er in de hemel meer vreugde zijn over één zondaar die zich bekeert, dan over negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben”.

4.5.3. *Het zwarte schaap*

Met *het zwarte schaap* wordt ‘iemand bedoeld die zich binnen een groep duidelijk onderscheidt en door die groep beschouwd wordt als een zonderling, een buitenbeentje, meestal in negatieve zin’. In deze betekenis slaat de zegswijze gewoonlijk op het familielied dat als een slechterik of verworping bekend staat. Vaak is *het zwarte schaap* ‘degene die van alles de schuld krijgt: de zondebok’. Een bijbelse herkomst voor deze zegswijze is niet zeker. Misschien wil men hier verband leggen met Genesis 30: 32–33, waar Jacob als loon voor zijn werk “alle gevlekte en gespikkelde dieren en ook alle zwarte schapen” mag afzonderen.

4.6. Wolf

De wolf wordt symbolisch afgebeeld als de donkere zijde van het leven. Hij wordt meestal geplaatst in de context van het kwade en de onreinheid. Op dit zo uitdrukkelijke negatieve beeld hebben zijn geslachteigenschappen invloed gehad zoals: roofzucht, leven in het wild, jagen op andere dieren, vaak ook op huisdieren, onbekwaamheid om huisdier te worden, niet in staat zijn om getemd te worden. Zo wordt hij ook door de bijbel weergegeven, waarin het dier in de constructies verschijnt, die arglistige, sluwe, verraderlijke, ontrouwe mensen vergelijken met een wolf.

Heel frequent in het hedendaagse Nederlands is de uitdrukking *een wolf in schaapskleren*, die ‘een huichelaar, een gevaarlijk mens betekent, die zich vriendelijk en onschuldig voordoet’. Deze uitdrukking gaat terug op de passage uit

Matteüs 7: 15, waarin Christus de woorden uitspreekt die waarschuwen voor “de valse profeten, mensen die in schaapskieren komen, maar van binnen zijn ze roofzuchtige wolven”. De uitdrukking is niet letterlijk aan deze bijbelplaats ontleend, maar het erin uitgewerkte beeld is heel duidelijk. Het kan niet enkel betrekking hebben op personen, maar ook op dieren of dingen die wel als een wolf in schaapskieren of schaapsvacht worden aangeduid, bijvoorbeeld “bacterie in schaapskieren” [BL: 406].

Het beeld van de wolf die voorgesteld wordt als een moordzuchtig beest tegenover het onschuldige, ongevaarlijke schaap, vindt ook zijn weerspiegeling in de profetische beschrijving van de komst van de Messias en het vrederijk. De uitdrukkingen *de wolf zal met het lam verkeren* of *wolf en lam zullen samenwonen* betekenen dat er overal vrede en vriendschap zal heersen en is ontleend aan twee passages uit Jesaja 11: 6 en 65: 25.

4.7. Zondebok

Van bijbelse oorsprong is het vaak gebruikte lexeem *zondebok*. Het komt in het Nederlands voor niet alleen als zelfstandige constructie maar ook in een uitdrukking met varianten: *iemand/iets tot zondebok maken*, *iemand/iets als zondebok aanwijzen*. Een zondebok is dus ‘iemand op wie de schuld wordt geschoven van alles wat er misgaat’. Vaak is de zegswijze uitgebreid tot een groep mensen die onrechtvaardig verantwoordelijk worden gesteld voor problemen zoals werkloosheid, woningnood en armoede. Maar niet alleen mensen, maar ook dingen of maatschappelijke verschijnselen kunnen ook tot zondebok gemaakt worden en beschouwd worden als veroorzaker van allerlei kwaad. Door de brede semantische toepassing van deze constructie zwakt de bijbelse letterlijke betekenis af die oorspronkelijk met het woord *zondebok* verbonden was. In die betekenis komt het voor in de tekst bij Leviticus 16, waar gesproken wordt over een bok als zondeoffer die op de Grote Verzoendag door de hogepriester op een symbolische manier met alle schulden van het joodse volk werd beladen. Vervolgens werd het beest de woestijn ingestuurd en bestemd voor een woestijndemon Azazel als verzoening voor alle misdaden en vergripen van de Israëlieten.

4.8. Zwijn

In de bijbel drukt het zwijn duidelijke negatieve connotaties uit. Het dier riep zulke beelden op doordat zwijnen in de Oudtestamentische traditie als onrein golden (Leviticus 11: 7) en het verboden was van hun vlees te eten en hun kadavers aan te raken (Deuteronomium 14: 8). Ook door het feit dat de varkens een aangeboren neiging hebben zich in de modder en viezigheden te wentelen, werden ze door de

Joden met verachting behandeld. De synthese van deze negatieve connotaties is te vinden in de bergrede waarin Jezus Christus mensen die onverschillig zijn voor wat heilig en waardevol is, vergelijkt met honden en zwijnen: “Geef het heilige niet aan de honden en werpt uw paarden niet voor de zwijnen, opdat zij ze niet met hun poten vertrappen, zich omkeren en u verscheuren” (Matteüs 7: 6).

De uitdrukking *parels voor de zwijnen werpen* betekent ‘iets moois of goeds geven aan iemand die het niet op de juiste waarde weet te schatten’. Er is ook het bekende spreekwoord: *Men moet geen parels voor de zwijnen werpen* wat wil zeggen dat ‘men geen weldaden of goede raad moet verspillen aan mensen die dat sowieso niet zullen waarderen of dat niet waard zijn’. De uitdrukking *parels voor de zwijnen werpen* vindt een vaste plaats in het hedendaagse taalgebruik en wordt in alle door ons onderzochte verzamelingen van fraseologismen en spreekwoorden van bijbelse herkomst vermeld (6 keer). Er wordt ook wel op gevarieerd: *parels voor de zwijnen gooien* en *dat is parels voor de zwijnen*. In plaats van *parels* gebruikt men ook nog wel de vorm *paarden*. Vrij frequent is ook de ontkennende vorm van deze uitdrukking: *geen parels voor de zwijnen werpen*.

5. Confrontatieve nl.-pl. analyse van afzonderlijke bijbelse fraseologismen en spreekwoorden

De basis voor de onze CA vormen 10 trefwoorden van diereennamen die steeds afzonderlijk met elkaar worden vergeleken. Er worden de vertegenwoordigers van de bijbelse fauna zoals *kalf*, *lam*, *mug*/[*kameel*], *mus*, *schaap/bok*, *wolf*, *zondebok*, *zwijn* confrontatief behandeld. De volgorde van de CA is gebaseerd op de alfabetische volgorde van de afzonderlijke Nl. namen van dieren.

5.1. Kalf (het) – cieleę, cielec

5.1.1. *Het gouden kalf* – *Złoty cielec* [I]

In het hedendaagse Pl. vertoont het gezegde *złoty cielec* (*het gouden kalf*) met zijn varianten *czcię złotego cielca* en *kłaniać się złotemu cielcowi* een vrij hoge frequentie door de opnames in 5 van 9 onderzochte lexica en woordenboeken, namelijk in PNPSF: 85, MSB: 51, SFWP: 75, FBJP: 147, BWJP: 20. *Złoty cielec*, ontleend aan dezelfde bijbeltekst, is symbool van rijkdom, geld en groot bezit. Naar MSB: 51 is *czcię złotego cielca* en *kłaniać się złotemu cielcowi* ‘bogactwo, pieniądze, majątek uczynić celem życia’. Al bezit het Pl. geen equivalente uitdrukking: *om het gouden kalf dansen*, toch zijn er al bestaande Pl. vormen – qua alle door ons toegepaste criteria met name semantiek en metaforiek – gelijk aan de

Nl. uitdrukkingen en daardoor stellen we tussen hen een volledige overeenstemming vast (**Iste equivalentiegraad**).²⁶

Equivalentente vormen in andere talen, bijv.²⁷:

(Dt.): das goldene Kalb (anbeten); der Tanz um das goldene Kalb; (Eng.): the golden calf; (Tsj.): zlaté tele, klanět se zlatému teleti, tancovat okolo zlatého telete, ctitelé zlatého telete; (Rus.): золотой телец; (Fr.): (adorer) le veau d'or; (Sp.): (adorar) el becerro de oro.

5.1.2. *Het gemeste kalf slachten – Zabić tuczne cielę* [I]

In de Pl. verzamelingen is het equivalent van deze uitdrukking te vinden bij SZAB: 254 *zabić tuczne cielę* met de uitleg 'świętować hucznie z powodu czyjegoś szczęśliwego powrotu', informatie over de bijbelse herkomst en over het literaire taalgebruik van de uitdrukking in kwestie.²⁸ De tweede opname van *het gemeste kalf slachten* treft men aan bij PNPSF: 85 met de in vergelijking met SZAB wat verkorte uitleg 'wydać huczne przyjęcie'.

Concluderend kunnen we vaststellen dat de vergelijking van beide uitdrukkingen op grond van primaire en secundaire criteria van de CA een volledige overeenstemming vertoont die bestaat tussen *een gemeste kalf slachten* en *zabić tuczne cielę* (**Iste equivalentiegraad**).

Equivalentente vormen in andere talen, bijv.:

(Dt.): das fette Kalb schlachten; jemandem ein gemästetes Kalb schlachten; (Fr.): tuer le veau gras; (Sp.): echar la casa por la ventana; tener arroz y gallo muerto.

5.1.3. *Met een anders kalf ploegen – Stroić się w cudze piórka* [III]

De aan de bijbel ontleende uitdrukking *met een anders / andermans kalf ploegen* heeft geen Pl. bijbelse tegenhanger. Zij wordt alleen door PNPSF: 85 opgenomen en door middel van een semantisch aanverwant idioom *stroić się w cudze*

²⁶ Bij deze CA hebben we onder andere vijf equivalentiecriteria toegepast: **volledige equivalentie (I)**, **bijna volledige equivalentie (II)**, **gedeeltelijke equivalentie (III)**, **vervangende equivalentie (IV)** en **pseudoequivalentie (V)**. Deze terminologie ontleen we aan K. Günther, *Äquivalenzbeziehungen in der Phraseologie*, [in:] *Zeitschrift für Slavistik* (35/4) 1990, p. 506.

²⁷ In de kaders trachten we **tenminste drie** equivalentente vormen in andere talen aan te geven. In de eerste plaats geven we voorbeelden van de volgende Europese talen: het Duits (verder Dt.), Engels (Eng.), Frans (Fr.), Latijns (Lat.), Italiaans (Ital.), Spaans (Sp.), Tsjechisch (Tsj.), Russisch (Rus.), Wendisch (Wd.) om na te gaan of het fraseologisme of spreekwoord in kwestie ook de status van het bijbelse internationalisme kann hebben.

²⁸ Drie door SZAB opgenomen citaten uit de Poolse literatuur, namelijk 2 × Reymont; 1 × Rodziewiczówna, lijken echter het juiste gebruik van deze uitdrukking niet duidelijk genoeg te bevestigen: "*Zabito złotego cielca...*", "*Zabiję karmnego wola...*", "*Bito thustego cielca...*". Vergelijk SZAB: 254. Dit bewijst dat de Pl. uitdrukking nu nog gebruikt wordt in een beperkt taalbewustzijn.

piórka geëxcerpeerd.²⁹ De betekenis hiervan is ‘udawać kogoś innego niż się jest, podszywać się pod kogoś, przypisywać sobie czyjeś zasługi’ [SFJP: 794]. De laatstvermelde omschrijving schijnt gelijk te zijn aan de NL. uitdrukking in kwestie. Vanwege dit verre betekenisverwantschap, vooral de andere beeldspraak en de niet bijbelse herkomst van de Pl. pendant, hebben we hier te maken met gedeeltelijke equivalentie (**IIIde equivalentiegraad**).

Equivalenten vormen in andere talen, bijv.:
(Dt.): mit fremdem Kalbe pflügen; mit jemandes Kalbe pflügen.

5.2. Lam (het)

5.2.1. *Zich als een lam naar de slachtbank laten leiden – Iść / dać się prowadzić jak owca / baranek na rzeź* [II]

Drie bijbelpassages: Jesaja 53: 7, Jeremia 11: 19 en Handelingen 8: 32 waaraan de NL. uitdrukking ontleend is *zich naar de slachtbank laten leiden* naast een wat oudere vertaling *ter slachtbank geleid worden* en met diens vergelijkingsvarianten *als een lam* en *als een mak schaap* liggen ook ten grondslag van drie Pl. tegenhangers: *jak baranek/owca na śmierć/rzeź prowadzona(y)* [SSB: 8], *iść jak owca/baranek na rzeź*³⁰ en *dać się prowadzić jak baran* [SFS II: 84] die slechts opgenomen is in oudere Pl. bronnen. Alle drie varianten betekenen overdrachtelijk ‘eenieder die zachtmoedig en gehoorzaam alles met gelatenheid aanvaardt’. Ter karakterisering van zulke mensen dient ook een ander, aanverwant en vrij frequent Pl. gezegde *posłuszny / potulny / cichy / pokorny / łagodny jak baranek* dat opgenomen is door MSB: 42, SZAB: 64 en FBJP: 331. Volgens MSB: 42 is dat iedereen die ‘nie zwracający na siebie uwagi otoczenia, skromny, małowówny, nieśmiały; skłonny do ustępstw, uległy’ is. SSB: 8 benadrukt dat deze uitdrukking in wat minder ernstige situaties een lichte ironische schatting draagt.

Vanwege dezelfde beeldspraak en betekenis, maar ook door de toegepaste lexicale middelen (vergelijking ‘als’), grammaticale constructies (de vorm *zich laten leiden* heeft naast *dać się prowadzić* ook een meer gebruikelijke variëteit *iść*) bestaat er tussen de uitdrukkingen in kwestie een bijna volledige overeenstemming (**IIde equivalentiegraad**).

Equivalenten vormen in andere talen, bijv.:
(Dt.): sich wie ein Schaf / Lam zur Schlachtbank führen lassen; (Fr.): se laisser égorger comme un mouton; tendre la gorge au couteau; (Sp.): dejarse degollar como un cordero.

²⁹ Het NL. equivalent is: *met andermans veren pronken* met zijn twee varianten *zich met andermans veren toeien* en *met geleende veren pronken* betekent met een anders werk eer of roem verwerven’ IDI: 892. (ik citeer de betekenisuitleg naar Van Dale Idioom – opm. M.K.).

³⁰ Vergelijk S. Koziara, *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego*, aldaar, p. 159.

5.2.2. *Het Lam Gods – Baranek Boży* [I]

De volledige equivalente relatie is daarentegen voor het *Lam Gods* versus *Baranek Boży* van toepassing waar de denotatiesfeer het religieuze taalgebruik niet te boven gaat en het uitsluitend de persoon van Christus betreft. In de dichtste betekeniscontext gebruikt men ook het *paaslam* versus *baranek paschalny* ter aanduiding van het offer van Gods Zoon. Een letterlijke betekenis heeft daarentegen *baranek wielkanocny* – ‘een klein beeld uit gips, suiker, boter of brood dat volgens de Pl. traditie op de paastafel tussen de paaseieren en andere gewijde etenswaren wordt geplaatst’.³¹

Tussen beide gezegden bestaat een volle overeenstemming (**Ide equivalentiegraad**).

Equivalente vormen in andere talen, bijv.:

(Dt.): Lamm Gottes; (Lat.): Agnus Dei; (Eng): the Lamb of God; (Fr.): l’agneau mystique; l’agneau de Dieu; (Sp.): el Cordero de Dios.

5.3. Mug (de) / [kameel] (de) – komar / wielbłąd

5.3.1. *Muggenziften – Przecedzać komara, a połykać wielbłąda* [II]

De hyperbolische NL. uitdrukking heeft haar Pl. tegenhanger in de vorm van een vergelijking *przecedzać komara, a połykać wielbłąda*, opgenomen door FBJP: 180 en SSB: 112 met uitleg van betekenis en symboliek alsook met de informatie over de bijbelse bron. De betekenis ervan, uitgedrukt door ‘sprzecznosc między pedanterią i skrupulatnością w drobnych rzeczach a poważnym lekceważeniem podstawowych obowiązków’ [SSB: 112–113] omvat bijna dezelfde denotatiesfeer als de NL. uitdrukking. De CA wijst op kleine verschillen van secundaire aard, met name in het toegepaste lexicale materiaal en in de grammaticale constructies van beide fraseemparen in kwestie. Het NL. fraseem beperkt zich slechts tot één diernaam: *de mug* en één werkwoord *ziften*, terwijl de Pl. pendant naast *komar* ook *wielbłąd* (*kameel*) en naast *ziften* (*przecedzać*) ook *połykać* (*doorslikken*) vermeldt. Het NL. fraseologisme gebruikt het meervoud: *muggen* (*kamelen*), het Pl. daarentegen slechts het enkelvoud (*komar – wielbłąd*).

Conclusie: niettegenstaande de kleine verschillen tussen het NL. fraseologisme en zijn Pl. pendant bestaat er – semantisch en metaforisch – gezien tussen beide vormen in kwestie de bijna volledige overeenstemming (**IId equivalentiegraad**).

Equivalente vormen in andere talen, bijv.:

(Dt.): Mücken aussieben und Kamele verschlucken; (Lat): duces caeci excolantes culicem, camelum autem glut; (Eng): to strain at a gnat and swallow a camel; (Fr.): couler le moucheron et avaler le chameau; (Ital): colare la zanzara, e inghiottire il cammello; (Tsj.): cediti komára (a velblouda požíratí).

³¹ Zie ook SZAB: 66.

5.3.2. Door het oog van de naald kruipen – *Przejść / przecisnąć się przez ucho igielne* [V]

De aan drie synoptische evangeliën ontleende Nl. uitdrukking *door het oog van de naald kruipen* is ook in het Pl. taalgebruik zeer frequent (7 opnemingen) en heeft haar vaste tegenhangers in verschillende varianten.³²

– als de breedste spreekwoordelijke vorm van het bijbelse citaat: *Łatwiej (jest) wielbładowi przejść przez ucho igielne, niż bogatemu wejść do królestwa niebieskiego* [SZAB: 265; FBJP: 179];

– als de verkorte vorm van de aangehaalde bijbelpassage citaat: met of zonder *wielbłąd* vs *kameel*: *Łatwiej wielbładowi przejść przez ucho igielne* [SSB: 148] en *Łatwiej przejść przez ucho igielne* [MSB: 159–160; FBJP: 182];

– als gezegde *wielbłąd i ucho igielne* en *ucho igielne* [SZAB: 265; FBJP: 180; BWJP: 18];

– als uitdrukking *przejąć/przecisnąć się przez ucho igielne* [MSB: 159; SFJP: 865; FBJP: 179].

Van de actualiteit van deze groep fraseologismen getuigt hun drievoudige betekenisomvang in het moderne Pl., zowel in de literaire als ook in de algemene taal: ‘spełnić niezwykle trudne warunki’ (‘de uiterst moeilijke voorwaarden vervullen’), ‘sprostać niezwykle trudnym wymogom’ (‘aan de uiterst moeilijke vereisten voldoen’), ‘poddać się trudnej próbie’ (‘zich zwaar op de proef stellen’) [SFWP: 865]. De uitleg stemt bijna overeen met de oorspronkelijke Nl. betekenis van de uitdrukking *door het oog van de naald kruipen*. In het moderne taalgebruik lijkt nu echter haar gewijzigde betekenis overheersend te zijn die door PNPSF: 127 naar het Pl. omschrijvend is weergegeven: ‘ledwo ujść/uniknąć niebezpieczeństwa’ (‘op het nippertje aan het gevaar ontsnappen’). Vanwege vooral deze wijziging verwijderd zich de moderne betekenis van de Nl. uitdrukking van de bijbelse oorsprong. Hetzelfde geldt ook voor de uitdrukking *przejąć przez ucho igielne* die in het moderne taalgebruik vaak onderworpen is aan verschillende modificaties met denotaties die verwijzen naar verschijnselen in de werkelijkheid die zelfs een tegengestelde betekenis hebben dan de oorspronkelijke.³³

De CA wijst op de gelijkheid in de beeldspraak en het lexis bij de ongelijkheid in de betekenis tussen beide bijbelse idiomaten die hier als “valse vrienden” beschouwd kunnen worden. Het Pl. fraseologisme *przejąć przez ucho igielne* is

³² W. Chlebda analyseert in zijn recente studie 24 citaten uit hedendaagse Pl. bronnen en komt tot het besluit dat de prototype bijbelse vorm: *Łatwiej jest wielbładowi przejść przez ucho igielne, niż bogatemu wejść do królestwa niebieskiego* volgende varianten heeft: (1): **wielbłąd** vs **ucho igielne**; (2) **Łatwiej** komu **dokonać** czego, **niż** komu **dokonać** czego; (3) **kto przechodzi (przeciska się) przez ucho igielne / przez jakie ucho igielne / przez ucho igielne** czego, **dla** kogo (4) [**jakie**] **ucho igielne** [czego]. Vgl. *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole 2005.

³³ Over de modificaties van deze uitdrukking zie S. Bąba, *Przejąć (przecisnąć się) przez ucho igielne*, [in:] *Język Polski*, LXXIII (1993), p. 388–389; ook W. Chlebda, aldaar, hoofdstuk IV. *Biłizmy jako skrzydlate jednostki polszczyzny*.

“een valse vriend” van het Nl. fraseologisme *door het oog van de naald kruipen* omdat door de letterlijke betekenis van het Nl. fraseem een Pl. fraseem wordt geassocieerd waarin men dezelfde metaforische verhouding meent te herkennen. Onder invloed van de letterlijke betekenis van een Pl. fraseem wordt met andere woorden het Nl. fraseem “vals” gedecodeerd.³⁴

Daarom hebben we hier te maken met de niet-equivalentie of pseudo-equivalentie tussen de Nl. en Pl. fraseologismen in kwestie (**Vde equivalentiegraad**).

Equivalente vormen in andere talen:

(Dt.): einen mit etwas durch ein Nadelohr jagen; Es ist leichter, dass ein Kameel durch ein Nadelohr gehe; (Fr.): l'échapper belle; (Sp.): escapar por un pelo; por los pelos; (Tsj.): spíš projde velbloud uchem jehly, než, chtít protáhnout velblouda uchem jehly; jehelní ucho.

5.4. Mus (de) – wróbel

Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is – Bez woli boskiej i włos z głowy nie spadnie [III]

De Pl. lexicografische bronnen geven geen equivalent van de Nl. zegswijze *Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is*. Wel bekend is daarentegen een ander fraseologisme die aan dezelfde bijbelse context ontleend is, namelijk *włos komuś z głowy nie spadnie*, ook met twee Nl. tegenhangers *hem zal geen haar (op het hoofd) gekrenkt worden* en *iemand geen haar krenken*. De overeenkomstige Pl. bijbelplaats uit Matteüs 10: 28–31 is: “Czyż nie sprzedaje się dwóch wróbli za asa? A przecież żaden z nich bez woli Ojca waszego nie spadnie na ziemię. Nawet wszystkie włosy na waszej głowie są policzone. Więc nie lękajcie się! Wyście więcej warci niż wiele wróbli” (*onderstreping door mij – M.K.*). Het beeld van mussen en haren wordt hier gebruikt om de volmaakte zorg van God voor de mens te tekenen en hem voldoende redenen te geven om niet bang te zijn. Met andere woorden: buiten Gods wil zal zelfs noch mus noch haar van het hoofd ter aarde vallen. Ook is de constructie met dezelfde betekenis in oudere Pl. literaire bronnen aanwezig, bijvoorbeeld: “Bez woli boskiej i włos z głowy nie spadnie” (Mikołaj Rej, Iste helft van de XVIde eeuw). Misschien zou men de Nl. zegswijze met behulp van deze reeds aangehaalde Pl. vorm weergeven.

Concluderend kunnen we tussen beide zegswijzen in kwestie een gedeeltelijke overeenstemming vaststellen vooral vanwege verschillen in de beeldspraak, de toepassing van stilistische middelen (algemene taal versus schrijftaal), lexicale middelen (*mus:dak* versus *włos:głowa*) en de omgekeerde woordvolgorde (o.a.

³⁴ Zie ook E. Mollay, *Een contrastieve analyse van de Nederlandse fraseologismen en hun Hongaarse equivalenten die van elkaar in de beeldspraak verschillen*, [in:] *Neerlandica Wratislaviensia* X (1998), p. 216.

‘...zonder dat het zo bedoeld is’ versus ‘Bez woli Boskiej ...’) Dus hebben we hier met **de IIIde equivalentiegraad** te maken.

Equivalente vormen in andere talen:
(geen pendants gevonden)

5.5. Schaap (de) / bok (de) – owca / kozioł

5.5.1.1. *De bokken van de schapen scheiden* – *Oddzielić dobrych od złych* [IV] evenals

5.5.1.2. *De schapen van de bokken scheiden* – *Oddzielić / odłączyć owce od kozłów* [I]

De Nl. uitdrukking *de bokken van de schapen scheiden* is slechts door PNPSF: 33 en NPFS: 24 opgenomen en in beide gevallen met dezelfde omschrijvende Pl. vorm weergegeven ‘oddzielić dobrych od złych’. Bij NPFS: 24 is de verwoording aangevuld met ‘de mannen van de vrouwen scheiden’ met diens letterlijke PL. vertaling ‘oddzielić mężczyzn od kobiet’. Meer frequent dan de bovenvermelde uitdrukking is haar variante vorm met de tegengestelde woordvolgorde: *de schapen van de bokken scheiden* met vier opnames in de Pl. bronnen, namelijk door PNPSF: 151; SSB: 95; BWJP:15 en SZAB: 197 *oddzielić / odłączyć owce od kozłów* en de uitleg in SZAB: 197 ‘oddzielić dobro od zła, pozytywne od szkodliwego’, die verwijst naar de algemene scheiding tussen het goede van het kwade. Daarentegen is in SSB: 95 de nadruk gelegd op een duidelijke splitsing van de goede mensen uit de kwade in een bepaalde groep met een lichte ironische uitwerking van de uitdrukking. Deze volgorde stemt in beide onderzochte talen overeen met de bijbelse oorsprong, namelijk met de in Matteüs 25: 32–33, die ook in Pl. verzamelingen vermeld staat.

De CA van beide uitdrukkingen in kwestie bewijst dat we in het eerste geval te maken hebben met de omschrijvende en in het tweede geval met de volledige equivalentie zij het in de omgekeerde woordvolgorde (**IVde en Iste equivalentiegraad**).

Equivalente vormen in andere talen, bijv.:
(Dt.): [I] die Schafe von den Böcken scheiden; (Eng.): [I] to separate the sheeps and the goats.

5.5.2. *Het verloren / verdwaald schaap* – *Zagubiona owieczka / błędna owca* [II]

De zegswijze *het verloren schaap* is behalve MOR en NPFS in verschillende varianten door alle zeven Pl. lexicografische verzamelingen opgenomen. Voor de bijbelse bron zijn er hier twee groepen Pl. idiomen te onderscheiden:

– de **eerste** groep is geconcentreerd rond de bijbelpassage uit Matteüs 18: 11–13 en Lucas 15: 4–6 en wordt meestal weergegeven door de diminutieve con-

structie met het naamwoord ‘owieczka’, namelijk *zagubiona owieczka* [PNPSF: 151] en *zbląkana owieczka* [MSB: 174; SFJP: 525], naast *zgubiona / zbląkana owca* [SBB: 99].

Met dit Pl. gezegde wordt iemand bedoeld die een misstap begaan heeft, gezondigd heeft, iets kwaads, verkeerd gedaan heeft, wat hem uit een groep uitgeschakeld heeft; een zondaar, afvallige, apostaat. SBB: 99 concludeert: “człowiek, który zblądził; w wyrażeniu ‘zgubiona, zbląkana owca’ zawiera się żądanie, aby otoczyć ją opieką”. De Pl. betekenis is bijna gelijk aan de Nl. semantiek van dit gezegde, alhoewel er in het Nl. nadruk gelegd wordt op de bekering van de persoon die zijn dwaling inziet³⁵;

– de **tweede** groep zinspeelt op Psalm 119: 176; Jesaja 53: 6 en 1 Petrus 2: 25 waarin er sprake is van een schaap dat verdwaald is: *błędna owca* [MSB: 44; SZAB: 199; FBJP: 331], *zbląkana / zabłąkana owca* [SZAB: 199; FBJP: 331; BWJP: 15] met een meer bekende uitdrukking *chodź jak błędna owca* (‘lopen als verdwaald schaap’) [MSB: 44; SFJP: 525] en diens variante *chodź jak błędny* (‘lopen als een verdwaalde’) [MSB: 44]. Alle vormen betekenen iemand die ‘chodzi w zamyśleniu, nieprzytomnie, bez celu’ (‘iemand die afwezig is en zonder doel loopt’) [SFJP: 525]. Deze denotatiesfeer lijkt in het Nl. onbekend te zijn.

Hierdoor kunnen we hier – met het oog op de verschillen in betekenis tussen beide gezegden in kwestie – de bijna volledige overeenstemming vaststellen (**Ide equivalentiegroep**).

Equivalenten vormen in andere talen, bijv.:

(Dt.): das verlorene (verirrte) Schaf; (Eng.): stray sheep, lost sheep; (Fr.): la brebis égarée;

5.5.3. *Het zwarte schaap – Czarna owca* [I]

Czarna owca is vertegenwoordigd door vijf Pl. bronnen, waarvan er twee als uitdrukking *być czarną owcą* (‘het zwarte schaap zijn’) [PNPSF: 151; NPFS: 116] en drie als zegswijze *czarna owca* (‘het zwarte schaap’) met de variante vorm *parszywa owca* (‘het gespikkelde schaap’) [SZAB: 199; SFJP: 25; SSB: 99] worden opgenomen. In deze verzamelingen is er echter geen verwijzing naar de bijbelse herkomst van de uitdrukking in kwestie, behalve SSB: 99 met verwijzing naar Exodus 30, 32. Het hedendaagse gebruik, geïllustreerd met veel citaten uit de literatuur, kranten en tijdschriften bewijst de populariteit van dit idioom. De betekenis van *czarna, (parszywa) owca* stemt overeen met de semantiek van *het zwarte schaap*. Het gaat hier steeds om iemand die door zijn gedrag “przynosi hańbę rodzinie lub środowisku, w którym przebywa” [SZAB: 199]. Het is een persoon

³⁵ Koziara stelt terecht vast dat “współcześnie osłabił się sens religijny na rzecz znaczeń odnoszących się do szeroko rozumianego postępowania, błędzenia, odchodzenia z obranej drogi”, zie S. Koziara, *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego*, aldaar, p. 159.

“odznaczająca się złym charakterem, osoba piętnowana, prześladowana; członek rodziny albo grupy, którego zachowanie uważa się za niewłaściwe” [SSB: 99].

In elk opzicht bestaat er dus tussen beide partners de volle overeenstemming (**Iste equivalentiegraad**).

Equivalenten vormen in andere talen, bijv.:

(Dt.): das schwarze Schaf in der Familie; schwarzes Schaf; ein räudiges (schwarzes) Schaf; (Eng.): a black sheep; (Fr.): la brebis galeuse; le mouton noir; (Sp.): la oveja negra; el garbanzo negro.

5.6. Wolf (de) – wilk

Een wolf in schaapskleren (in schaapsvacht) – Wilk w owczej skórze [II]

Heel frequent (met 7 woordenboekopnames) is ook het Pl. equivalent van het Nl. gezegde *een wolf in schaapskleren (in schaapsvacht)* dat behalve MOR en SFJP door alle Pl. verzamelingen opgenomen wordt als *wilk w owczej skórze*.³⁶ Bij MSB: 167 en SZAB: 270 zijn er ook andere variëteit vormen te vinden, namelijk *wilk w owczej (baraniej, jagnięcej) skórze* en bij SSB: 154 worden ze opgenomen in een iets gewijzigde woordvolgorde *wilk w skórze owczej / baraniej / jagnięcej* met de uitleg “egoista i człowiek żądny władzy, który się maskuje, nie daje tego poznać po sobie, ktoś udający łagodnego, pokornego; obłudnik” [SSB: 154]. Deze betekenis stemt overeen met de Nl. semantiek van het gezegde in kwestie. Ondanks geringe verschillen in het lexicon (*kleren:skóra*), in de variëteit namen van dieren (*schaap:owca, baran, jagnię*) en in de grammatica (Nl. meervoud: *schaapskleren* – Pl. enkelvoud: *owcza skóra*) rangschikken het gezegde vooral dezelfde metaforiek en toegepaste stilistische middelen in een groep met bijna volledige equivalentiegraad (**IId equivalentiegroep**).

Equivalenten vormen in andere talen, bijv.:

(Dt.): ein Wolf in Schafskleidern; ein Wolf im Schafspelz; (Eng.): a wolf in sheep's clothing; (Fr.): le loup qui s'est fait agneau; le loup déguisé en agneau (Sp.): un lobo con piel de oveja; (Ital.): lupo in pelle d'agnello.

5.7. Zondebok (de) – kozioł ofiarny

De zondebok – kozioł ofiarny [I]

De zondebok is – behalve NPFS – het enige Nl. bijbelse idioom met dierennaam dat door alle Pl. bronnen als *kozył ofiarny* opgenomen is, zelfs door MOR: 416

³⁶ De idiomaten met *wolf* en *schaap* zijn ook in het Pl. zeer frequent, meer bepaald in de schrijftaal. Bij SZAB zijn er bijvoorbeeld 14 spreekwoorden bijeengebracht die betrekking hebben op wolf en op wolf en schaap (lam, bok). Zie hiervoor SZAB: 270.

en MSFWJP: 119. Drie lexica geven daarnaast ook zijn variante vormen *być / stać się / zostać kozłem ofiarnym* [PNPSF: 216; MSB: 87; FBJP: 331]. De uitvoerigste uitleg explicatie van deze zegswijze vinden we bij MSB waar we onder het trefwoord “KOZIOŁ” twee ingangen hebben, namelijk “1. ‘być, stać się, zostać kozłem ofiarnym’, być odpowiedzialnym, odpowiadać niesłusznie za coś, czego się nie zrobiło (cudze grzechy, przewiny itp.), a co jest negatywnie oceniane. 2. ‘koziół ofiarny’, o kimś, o czym (instytucji), na kogo, na co zrzuca się niesłusznie całą odpowiedzialność za coś, co jest negatywnie oceniane.” [MSB: 87]. Deze betekenis omvat volledig de denotatiesfeer van de Nl. *zondebok*. Als bewijs van de hoge frequentie in de moderne Pl. taal zijn door SFWJP: 308 twee citaten uit de hedendaagse literatuur en vier uit de dagbladen aangehaald en in MSFWJP: 119 zelfs vijf andere citaten uit kranten en tijdschriften uit de jaren '80 opgenomen.

Conclusie: tussen de Nl. *zondebok* en de Pl. *koziół ofiarny* bestaat er een volledige overeenstemming (**Iste equivalentiegraad**).

Equivalenten vormen in andere talen, bijv.: (Dt.): der Sündenbock; (Eng.): scapegoat; (Fr.): un bouc émissaire; (Sp.): un chivo expiatorio.

5.8. Zwijn (het) – świnia, wieprz

Parels voor de zwijnen werpen – Rzucąć perły przed/między wieprze [I]

Het Pl. equivalent *rzucąć perły między wieprze* van de Nl. uitdrukking *parels voor de zwijnen werpen* komen we tegen in zeven (behalve MOR en SFWJP) door ons geëxcerpeerde Pl. bronnen, wat een bewijs is van een vrij hoge frequentie in het hedendaagse taalgebruik. Dit bevestigt behalve enkele varianten van deze uitdrukking: (*nie*) *rzucać/miotać perły przed / między wieprze / świnie* [MSB: 119; SZAB: 229; FBJP: 167; SSB: 103] ook een reeks spreekwoordelijke modificaties zowel van lexicale als van syntactische aard met de ontkennende vorm als dominante constructie: *Nie będziesz rzucał perł między świnie, Nie rzucaj świniom perł, Nie wolno rzucać perł dla trzody chlewnej, Szkoda perł przed świnie rzucać* [FBJP: 167].³⁷ De figuurlijke betekenis van de Pl. uitdrukking, in de uitleg van MSB: 199 ‘dawać komuś coś (cennego), czego ten nie umie ocenić, docenić’ of SSB: 103 ‘wyborne rzeczy albo bardzo osobiste uczucia wydawać na łup nierozumnej publiczności’ stemt volledig overeen met de betekenis van de Nl. uitdrukking in kwestie.

Samenvattend kunnen we zeggen dat er een volledige equivalentie bestaat tussen beide confrontatief onderzochte vormen wat betreft de betekenis en beeldspraak, maar ook de toegepaste lexicale en grammaticale constructies (**Iste graad van de equivalentie**).

³⁷ Koziara citeert in FBJP naar NKPP en concludeert dat deze vormen meer typisch zijn voor de schrijftaal dan voor de algemene taal. Vergelijk FBJP: 167.

Equivalenten vormen in andere talen, bijv.:

(Dt.): die Perlen vor die Säue / Schweine werfen; (Eng.): to cast pearls before swine; (Fr.): jeter des perles devant les pourceaux; semer les roses aux pourceaux; semer des marguerites devant les pourceaux; (Sp.): echar margaritas a puercos; arrojar perlas delante de los puercos; echar guindas a la tarasca; (Lat.): proicere margaritas ante porcos; (Tsj.): házet perly sviním; (Ital.): gettare le perle dinanzi a'porci.

6. Uitslag van het contrastieve onderzoek

De resultaten van de CA kunnen we in zes onderstaande punten samenvatten, zoals volgt:

6.1. De kwantitatieve verhouding tussen de geëxcerpeerde Nl. fraseologismen en spreekwoorden met dierelementen en hun pendanten in het Pl.

Bij de analyse van de fraseologische eenheid naar hoeveelheid tegenhangers in de tweede taal kunnen er theoretisch drie kwantitatieve equivalentieverhoudingen bestaan³⁸:

1:1 = één fraseologische eenheid in de x-taal heeft precies één equivalent in de y-taal;

1:2 (of meer) = één fraseologische eenheid in de x-taal heeft enkele synonieme equivalenten in de y-taal;

1:0 = één fraseologische eenheid in de x-taal heeft geen equivalenten in de y-taal;

Deze derde situatie wordt beschouwd als vervangende equivalentie (Ersatz-äquivalenz), d.i. de equivalentie van een ander type eenheden dan fraseologismen.

Aan de hand van de kwantitatieve equivalentie constateerde ik het volgende:

– in 13 gevallen stemt één Nl. fraseologisme precies overeen met één Pl. equivalent (1:1);

– in 1 opname heeft één Nl. fraseologische eenheid twee verschillende Pl. equivalenten: (1:2), namelijk: *een verloren schaap: (1) zagubiona owieczka* en *(2) błędna owca*;

– één Nl. fraseologisme heeft in het Pools een omschrijvende vorm die geen fraseologisme is: (1: 0), namelijk: *De bokken van de schapen scheiden*: Oddzielić dobrych od złych.

³⁸ De terminologie **kwantitatieve equivalentie** en **kwalitatieve equivalentie** ontleen we aan K. Günther, *Äquivalenzbeziehungen in der Phraseologie*, [in:] *Zeitschrift für Slavistik* 35/4, (1990), p. 506.

Dankzij deze vergelijking concludeerde ik dat:

– bijna alle NL. fraseologische eenheden hun Pl. fraseologische partners hebben ($13 + 1 = 14$);

– slechts één NL. fraseologisme geen Pl. fraseologische partner heeft.

Dit kan erop wijzen dat de bron, namelijk de bijbel een belangrijke maatstaf was voor de vorming van de idiomen in beide talen.

6.2. De aard van het betreffende fraseologisme in beide geconfronteerde talen (gezegde, uitdrukking, zegswijze)

Van de 15 geanalyseerde NL. fraseologische eenheden zijn er 6 gezegden, 8 uitdrukkingen en 1 zegswijze. Deze terminologie ontleende ik aan de Poolse lexico-loog Stanisław Skorupka in zijn werk *Słownik frazeologiczny języka polskiego*.³⁹

Uit de CA constateerde ik dat alle Pl. fraseologismen dezelfde classificatie hebben als de 15 NL. vaste woordverbindingen.

6.3. Kwalitatieve equivalentieverhoudingen tussen de NL. en Pl. te vergelijken fraseologismen

Om antwoord te geven op de vraag wat voor equivalentieverhoudingen er bestaan tussen de NL. fraseologismen en spreekwoorden en hun Pl. tegenhangers probeer ik die verhoudingen te analyseren op het gebied van semantiek, metaforiek, lexicale elementen, grammaticale structuur, stilistische middelen en varianten van het betreffende fraseologisme of spreekwoord in beide onderzochte talen.⁴⁰

³⁹ Onder het **gezegde** verstaan we volgens S. Skorupka een groep van tenminste twee woorden die een syntactisch geheel vormen en die een nominaal karakter dragen. Het centrum van deze groep is meestal een zelfstandig naamwoord, bijvoorbeeld *een wolf in schaapskleren: wilk w owczej skórze, het zwarte schaap: czarna owca*.

Met de **uitdrukking** begrijpen we een groep van syntactisch verbonden woorden waarin het hoofddeel een werkwoordelijk karakter draagt. Het centrum van deze groep is meestal een werkwoord, bijvoorbeeld *het gemeste kalf slachten: zabić tuczne cielę*.

De **zegswijze** is een uit naamwoordelijke en werkwoordelijke delen samengestelde woorden-groep die een vorm van een vaste geïdiomatiseerde betekenis heeft en steeds in een bepaalde grammaticale vorm optreedt, dit wil zeggen in een bepaalde tempus, modus, genus en persoon. Tot de zegswijzen behoren onder andere spreekwoorden, bijvoorbeeld *Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is: Bez woli boskiej i włos z głowy nie spadnie*. Zie S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, 2 delen, Warszawa 2002 (10de druk), p. 6.

⁴⁰ Over de criteria die toe te passen zijn op alle te vergelijken talen schrijven naast de reeds geciteerde K. Günther in haar artikel *Äquivalenzbeziehungen in der Phraseologie*, p. 506 ook o.a. D. Rytel in haar werk *Relacje semantyczne między jednostkami frazeologicznymi* en M. Basaj in zijn bijdrage *Ekwiwalencja tłumaczeń frazeologizmów na przykładzie języka czeskiego i polskiego*

Mijn analyse begin ik met de vergelijking van de semantiek van de Nl. fraseologismen en hun Pl. partners omdat juist de betekenis het belangrijkste element is bij het bepalen van de equivalentieverhoudingen tussen de fraseologische eenheden in beide te vergelijken talen.⁴¹ De verschillen in de grammaticale structuren daarentegen spelen een secundaire rol omdat ze meestal taaleigen zijn. Hierover schrijft Erika Ehegötz⁴², een gelijknamig standpunt neemt Mieczysław Basaj in.⁴³

Het gehele geanalyseerde corpus van Nl. fraseologismen heb ik volgens hun semantische equivalenten in het Pl. in de vijf groepen ingedeeld, namelijk: volle, bijna volle, gedeeltelijke, vervangende en niet-equivalenten. Deze terminologie ontleende ik aan Kurt Günther, *Äquivalenzbeziehungen in der Phraseologie*, p. 506.

I. Volledige equivalentie (Volläquivalenz)

Tot deze groep behoren Nl. en Pl fraseologismen die dezelfde figuurlijke betekenis, dezelfde beeldspraak en formele structuur hebben:

<i>Gouden kalf</i>	: <i>Złoty cielec</i>
<i>Het gemeste kalf slachten</i>	: <i>Zabić tuczne cielę</i>
<i>Lam Gods</i>	: <i>Baranek Boży</i>
<i>De schapen van de bokken scheiden</i>	: <i>Oddzielić owce od kozłów</i>
<i>Het zwarte schaap</i>	: <i>Czarna owca</i>
<i>Zondebok</i>	: <i>Kozioł ofiarny</i>
<i>Parels voor de zwijnen werpen</i>	: <i>Rzucać perły między wieprze</i>

Deze equivalentiegroep telt 7 Nl. bijbelse fraseologismen, d.w.z. 46,66% van het onderzochte corpus. 4 ervan zijn gezegden en 3 – uitdrukkingen. Hun Pl. equivalenten vinden ook allemaal hun bevestiging in de bijbel. Er moet op gewezen

(beide) [in:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej I*, onder red. van M. Basaj en D. Rytel, Wrocław 1982, p. 70 en respectievelijk p. 157–166.

⁴¹ K. Günther beweert dat de denotatie steeds de dominerende en invariabele factor is, daarentegen zijn in andere factoren afwijkingen mogelijk, zie K. Günther, *Äquivalenzbeziehungen in der Phraseologie*, aldaar, p. 505.

⁴² “Phraseme sind komplexe sprachliche Einheiten, die sich aus Bausteinen der lexikalischen und grammatischen Ebene zusammensetzen. Daher bringen die Konstituenten in das Phrasem zugleich ihre lexikalischen und grammatischen Eigenschaften mit ein, die jedoch für den Gesamtvergleich von sekundärer Bedeutung sind. So ist z.B. für den Äquivalenzgrad von poln. *egipskie ciemności* en *ägyptische Finsternis* der Unterschied im Numerus (poln. Plur.: dt. Singular) in Betracht der vollen Übereinstimmung mit den übrigen Parametern irrelevant. E. Ehegötz, *Versuch einer Typologie von Entsprechungen im zweisprachigen phraseologischen Wörterbuch*, [in:] *Zeitschrift für Slavistik* 35/4 (1990), p. 500.

⁴³ Tot “kleine verschillen” rekent M. Basaj onder andere: “Poszerzenie składu leksykalnego jednego z frazeologizmów, zastąpienie jednego komponentu innym bliskim znaczeniowo, zmianę formalną, np. zmianę rekcji, zmianę liczby”. Beslissend blijft echter de identieke beeldspraak. Vergelijk M. Basaj, *Ekwiwalencja tłumaczeń frazeologizmów na przykładzie języka czeskiego i polskiego*, aldaar, p. 158–160.

worden dat ze voornamelijk internationalismen zijn die in andere Europese talen voorkomen, bijvoorbeeld:

Nederlands	: <i>Parels voor de zwijnen werpen</i>
Duits	: <i>Die Perlen vor die Säue werfen</i>
Engels	: <i>To cast pearls before swine</i>
Frans	: <i>Jeter des perles devant les pourceaux</i>
Italiaans	: <i>Gettare le perle dinanzi a'porci</i>
Tsjechisch	: <i>Házet perly sviním</i>
Wendisch	: <i>Mjetać parole swinjom</i>
Latijns	: <i>Proicere margaritas ante porcos</i>

Nederlands	: <i>Het gouden kalf</i>
Duits	: <i>Das goldene Kalb</i>
Engels	: <i>The golden calf</i>
Frans	: <i>Veau d'or</i>
Tsjechisch	: <i>Zlaté tele</i>
Russisch	: <i>Золотой телёнок</i>
Latijns	: <i>Vitulus aureus</i>

Nederlands	: <i>Het zwarte schaap</i>
Duits	: <i>Schwarzes Schaf</i>
Engels	: <i>A black sheep</i>
Frans	: <i>Le mouton noir</i>
Spaans	: <i>La oveja negra</i>

II. Bijna volledige equivalentie (Fast-Volläquivalenz)

Deze groep vormen Nl. en Pl fraseologismen die dezelfde overdrachtelijke betekenis hebben en minimale afwijkingen in de beeldspraak en/of formele structuur vertonen:

<i>Zich als een lam naar de slacht-</i>	: <i>Dać się prowadzić jak baranek na rzeź</i>
<i>bank laten leiden</i>	
<i>Muggenziften</i>	: <i>Przecedzać komara, a połykać wielbłąda</i>
<i>Een verloren/afgedwaald schaap</i>	: <i>Zagubiona owieczka/błędna owca</i>
<i>Een wolf in schaapskleren</i>	: <i>Wilk w owczej skórze</i>

Tot groep II behoren 4 fraseologismen, die hun bijna identieke Pl. pendanten hebben. 3 ervan zijn gezegden en 1 – is een uitdrukking. Ze maken dus 26,66% van het hele te vergelijken corpus uit. Er zitten meestal kleine verschillen in het gebied van het lexicon en de grammatica. Ook die groep behoort vaak tot internationalismen van bijbelse afkomst.

Nederlands : ***Muggenziften***

Duits : *Mücken aussieben und Kamele verschlucken*

Engels : *To strain at a gnat and swallow a camel*

Frans : *Couler le moucheron et avaler le chameau*

Italiaans : *Colare la zanzara, e inghiottire il cammello*

Russisch : *Отцеживать комара и проглотить верблюда*

Latijns : *Duces caeci excolantes culicem, camelum autem glut*

Nederlands : ***Een wolf in schaapskleren***

Duits : *Ein Wolf im Schafspelz*

Engels : *A wolf in sheep's clothing*

Frans : *Le loup qui s'est fait agneau*

Spaans : *Un lobo con piel de oveja*

Italiaans : *Lupo in pelle d'agnello*

Russisch : *Волк в овечьей шкуре*

Tsjechisch : *Vlk v rouše beránčím*

Wendisch : *Wjelk we wowčim kožuchu*

III. Gedeeltelijke equivalentie (Teil-Äquivalenz)

Tot deze groep worden de Nl. en Pl. fraseologismen gerekend die semantisch gelijk zijn maar een andere beeldspraak, en/of een andere formele structuur hebben.

Met een anders kalf ploegen : *Stroić się w cudze piórka*

Er valt geen mus van het dak : *Bez woli boskiej i włos z głowy nie spadnie*
zonder dat het zo bedoeld is

Groep III telt slechts 1 fraseologisme en 1 spreekwoord en maakt 13,33% van het onderzochte materiaal uit.

Het fraseologisme *met een anders kalf ploegen* is door een ander dan bijbels idioom weergegeven: *stroić się w cudze piórka*. Het is ook als bijbels fraseologisme in het Duits gekend, namelijk *mit jemandes Kalbe pflügen*, maar het vindt in andere talen geen bijbelse tegenhangers. We beschouwen hem als een typische ontlening aan het Duits die te verklaren is door het feit dat vele Nederlandse bijbels op Luthers vertalingen van de bijbel in het Duits gebaseerd waren en op deze manier een hele reeks nieuwe woorden en uitdrukkingen introduceerden.⁴⁴

Het spreewoord *Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is* kan als voorbeeld dienen van een typisch Nederlandse constructie die als het nationalisme herkenbaar is.

⁴⁴ De uitdrukking *met een anders kalf ploegen* is een voorbeeld van de ontlening aan de Lutherse vertaling van de Latijnse *Vulgaat* die, mede via de *Statenvertaling*, ingang in het Nederlands heeft gevonden. Vgl. K. van Dalen-Oskam, M. Mooijaart, aldaar, p. 10.

IV. Vervangende equivalentie (Ersatzäquivalenz)

Deze equivalentiegroep vormen de Nl. fraseologismen waarvan wij geen idiomatische tegenhangers in het Pl. hebben gevonden en die in de vorm van een omschrijving worden weergegeven.

De bokken van de schapen scheiden : Oddzielić dobrych od złych

Die groep wordt slechts door één Pl. pendant vertegenwoordigd.

V. Niet-equivalentie, ook pseudoequivalentie (Nicht-Äquivalenz, auch Pseudo-Äquivalenz)

Tot deze groep behoren Nl. en Pl. fraseologismen die qua betekenis verschillen, maar die dezelfde beeldspraak en formele structuur bezitten. Ze worden als “valse vrienden” genoemd.

Door het oog van de naald kruipen : Przejść przez ucho igielne

Het Pl. fraseologisme *przejść przez ucho igielne* is “een valse vriend” van het Nl. fraseologisme *door het oog van de naald kruipen* omdat de figuurlijke betekenis van het Nl. fraseologisme onder invloed van de letterlijke betekenis van het Pl. fraseologisme “vals” gedecodeerd wordt.⁴⁵

6.4. Het taalbeeld van de wereld van de Nl. en Pl. vaste verbindingen met dierement

Aan de hand van de inhoudelijke vergelijking van de beeldspraak kan men vaststellen dat het metaforische beeld van de wereld, dat in beide talen tevoorschijn komt, in 13 fraseemparen, d.w.z. in 80,00% van het onderzochte corpus, identiek is. Slechts 3 Nl. vaste woordverbindingen, daaronder 2 fraseologismen: *met een anders/andermands kalf ploegen*, *door het oog van de naald kruipen* en 1 spreekwoord: *Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is* kunnen Pl. taalgebruikers niet begrijpen of vals interpreteren. Het grote aantal overeenkomsten in de beeldspraak is te verklaren door dezelfde christelijke cultuurkring, met name de bijbelse invloeden op het Nl. en Pl.

6.5. De bekendheid van de Pl. fraseologismen (criterium van frequentie)

Uit de CA blijkt dat de Pl. partners van de Nl. fraseologismen en spreekwoorden ook in het algemene tegenwoordige taalgebruik **heel frequent** zijn. 13 van 15 Nl. fraseologismen, d.w.z. 86,66% zijn door ten minste twee Pl. bronnen opgenomen.

⁴⁵ Vergelijk ook E. Mollay, *Een contrastieve analyse van de Nederlandse fraseologismen...*, aldaar, p. 216.

Bij de toepassing van een wat strengere maatstaf (drie opnames) voldoen aan dit criterium 9 van 15 Pl. fraseologismen, d.w.z. 60,00%, dus meer dan de helft van het hele onderzochte corpus. Dit is het onweerlegbaar bewijs van een grote invloed van **de bijbel** op beide onderzochte talen.

6.6. De genetische informatie over de Pl. tegenhangers van de Nl. fraseologismen in de bijbel

Van de 15 onderzochte Nl. fraseologismen die aan de bijbel zijn ontleend zijn er 14 Pl. pendanten die ook van bijbelse herkomst zijn. Slechts één Pl. pendant, d.w.z. *stroić się w cudze piórka* van het Nl. fraseologisme *met een anders/ander-mans kalf ploegen* is niet in de bijbel terug te vinden.

7. Conclusies

Samenvattend kunnen we stellen dat de **twee eerste groepen** met volledige en bijna volledige equivalenten absoluut het grootst zijn. Samen maken ze 11 van 15 geëxcerpeerde bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met dierelementen uit, d.w.z. **73,33%** van het onderzochte corpus.

De Pl. partners van de Nl. fraseologismen en spreekwoorden zijn ook in het algemene hedendaagse taalgebruik **heel frequent**. 13 van 15 Nl. fraseologismen worden door meer dan twee Pl. bronnen opgenomen.

De overgrote meerderheid ervan zijn **internationalismen**, met andere woorden ze zijn ook in de idiomatische woordenschat van tenminste drie verschillende talen aanwezig.⁴⁶ Van het door ons onderzochte corpus van 15 bijbelse vaste woordverbindingen met dierelementen hebben we 14 Nl. fraseologismen (benevens: *Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is*) en 13 Pl. fraseologismen (behalve: *oddzielić dobrych od złych* en *stroić się w cudze piórka*) ook in andere Europese talen aangetroffen.⁴⁷ De reden van een groot aandeel van deze fraseologismen in de internationale woordenschat en hun algemene be-

⁴⁶ Over het criterium van ten minste **twee** aanverwante **talen** zie: M. Basaj, *Ekwiwalencja tłumaczeń frazeologizmów (na przykładzie języka czeskiego i polskiego) w ujęciu leksykograficznym*, Kraków 1988, p. 154. Het criterium van **drie talen** waarvan er minstens één niet tot de genetisch aanverwante talen behoort voert J. Volmert in. In zijn bewoordingen handhaaft hij zijn standpunt indien hij zegt: "Unter diesen drei (*Sprachen*) sollte, um dem Konzept des 'Internationalismus' gerecht zu werden, mindestens eine der Vergleichssprachen aus einer genetisch nicht verwandten Sprachgruppe/Sprachfamilie sein". Vergelijk J. Volmert, *Interlexicologie – theoretische und methodische Überlegungen zu einem neuen Arbeitsfeld*, [in:] *Internationalismen. Studien zur interlingualen Lexikologie und Lexikographie*, onder red. P. van Braun, B. Schaefer, J. Volmert, Tübingen 1990, p. 50. In onze bijdrage houden we ons aan het voorstel van J. Volmert.

⁴⁷ Zie hiervoor onze nauwkeurige CA van afzonderlijke fraseologismen en spreekwoorden.

kendheid in beide onderzochte talen, zou men ongetwijfeld in **de bijbel** moeten zoeken.⁴⁸

Ook is het aan de bijbel te danken dat het **taalbeeld van de wereld**, die in beide vergeleken talen tevoorschijn komt, bijna hetzelfde is. Dit bewijst het grote aantal overeenkomsten in de beeldspraak van Nl. en Pl. vaste woordverbindingen met dierement. Het is ontegensprekelijk een feit dat de Latijnse *Vulgaat* hoofdzakelijk via de Nl. *Statenvertaling* en de Pl. *Biblia Wujka* tot de ontwikkeling van talloze idiomen hebben bijgedragen die in beide talen voortleven.

Het zou zeker ook heel nuttig en leerzaam zijn de CA in de omgekeerde richting door te voeren, d.w.z. vanuit het Pl. naar het Nl. evenals de hele inventaris van bijbelse Nl. en Pl. fraseologismen en spreekwoorden in beide richtingen synchroon en confrontatief te onderzoeken. Maar die kwesties vergen een aparte studie.

8. Resultaat van het excerpt van 9 Nl. fraseologismen en spreekwoorden in Pl. bronnen, samengevat in de vorm van tabellen

Tabel 1. Fraseologismen en spreekwoorden uit de bijbel met dierement

Fraseologisme/spreekwoord	SZB	BL	IDI	STOE	SZPD	N-PS	Totaal
DIEREN							
1. Adder–Adderenengebroid	+	+	–	–	–	–	2
2. Arke Noachs/Noachs ark [schelp]	+	–	–	–	–	–	1
3. Beer–Beren op de weg zien	–	+	–	–	–	–	1
4. Beest	–	+	–	–	–	–	1
5. Beest–Het getal van het beest	–	+		–	–	–	1
6. Bok–De bokken van de schapen scheiden	–	+	+	–	–	+	3
7. Duif [De Heilige Geest]	+	–	–	–	–	–	1
8. Duif–Arkduif	+	–	–	–	–	–	1
9. Duifje van de ark	+	–	–	–	–	–	1
10. Ezel–Bileams ezel	+	–	–	–	–	–	1
11. Ezel–Hij slacht Bileams ezel; hij gelijkt Bileams ezel	+	–	–	–	–	–	1
12. Ezel–Saul ging uit om een ezel en hij vond een koninkrijk	+	–	–	–	–	–	1

⁴⁸ Over de rol van de bijbel in de ontwikkeling van de Europese talen en taalwetenschap schrijft o.a. Walczak B., *Rola Biblii w rozwoju języków i językoznawstwa. Zarys problematyki*, [in:] *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*, deel 1, Łódź 2000, p. 155–167.

vervolg tab. 1.

Fraseologisme/spreekwoord	SZB	BL	IDI	STOE	SZPD	N-PS	Totaal
DIEREN							
13. Goliatkever	+	–	–	–	–	–	1
14. Goliatkikker	+	–	–	–	–	–	1
15. Goliatpad	+	–	–	–	–	–	1
16. Haan–De haan kraaide (driemaal)	+	+	–	–	–	–	2
17. Hert–’t Hijgend hert	–	+	+	–	–	–	2
18. Hond–Beter een levende hond dan een dode leeuw	+	–	–	–	–	+	2
19. Hond–Een hond keert terug tot zijn eigen braaksel	+	+	–	–	–	–	2
20. Hond–Stomme hond	+	–	–	–	–	–	1
21. Jakobsvlinder	+	–	–	–	–	–	1
22. Jonashaai	+	–	–	–	–	–	1
23. Kalf–Een kalf Mozes	+	–	–	+	–	–	2
24. Kalf–Het gemeste kalf slachten	+	+	+	+	–	–	4
25. Kalf–Het gouden kalf (aanbieden)	+	+	+	+	–	–	4
26. Kalf–Met een ander/andermans kalf ploegen	+	+	–	+	–	–	3
27. Kameel–Door het oog van de naald kruipen	+	+	+	+	–	–	4
28. Lam–Als een lam ter slachtbank geleid worden, zich als een lam naar de slachtbank laten leiden	+	+	+	–	–	–	3
29. Lam–Lam Gods	+	+	+	–	–	–	3
30. Lam–Lam, offerlam	+	+	–	–	–	–	2
31. Leeuw–Leeuwen op weg zien	+	+	–	–	–	–	2
32. Leeuw–Een briesende leeuw, een brullende leeuw	+	–	–	–	–	–	1
33. Leviatan	+	+	–	–	–	–	2
34. Mug–Muggenziften	+	+	–	+	–	–	3
35. Mus–Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is	+	+	–	–	+	–	3
36. Os–Een dorsende os zult gij niet muilbanden	+	–	–	–	–	+	2
37. Paard–Het vale paard	+	–	–	–	–	–	1

vervolg tab. 1.

Fraseologisme/spreekwoord	SZB	BL	IDI	STOE	SZPD	N-PS	Totaal
DIEREN							
38. Paard–Met de apostelpaarden	+	–	–	–	–	–	1
39. Paard–Zo lui/dom als het paard van Jezus	–	+	–	–	–	–	1
40. Paradijsekster	+	+	–	–	–	–	2
41. Paradijsvis	+	+	–	–	–	–	2
42. Paradijsvogels	+	+	–	–	–	–	2
43. Paradijsweeuwte	+	+	–	–	–	–	2
44. Pardel	+	–	–	–	–	–	1
45. Petrusvis	+	–	–	–	–	–	1
46. Schaap–De schapen van de bokken scheiden	+	+	+	–	–	–	3
47. Schaap–Een afgedwaald/dolend/verdoold, verloren schaap	+	+	+	+	–	–	4
48. Schaap–Het zwarte schaap	+	+	+	+	+	–	5
49. Schaap–Schapen zonder herder	+	–	–	–	–	–	1
50. Schorpioen–Met schorpioenen geselen	+	–	–	–	+	–	2
51. Vee–Vee van Laban/tuig van Laban	+	+	–	–	–	–	2
52. Vis–Wonderbare/wonderbaarlijke visvangst	–	+	–	–	–	–	1
53. Vlieg–De dode vliegen bederven de goede zalf	+	–	–	–	–	–	1
54. Vogel–Apostelvogel	+	–	–	–	–	–	1
55. Vogel–de vogelen des velds	–	+	–	–	–	–	1
56. Vogel–De vogelen zullen het uitbrengen	+	–	–	–	–	–	1
57. Vos–Kleine vossen bederven de wijngaard	+	–	–	–	–	+	2
58. Walvis–Jonas in/en de walvis	+	+	–	–	–	–	2
59. Wolf–De wolf zal met het lam verkeren	+	+	–	–	–	–	2
60. Wolf–Wolf en lam zullen samenwonen	–	+	–	–	–	–	1
61. Wolf–Een wolf in schaapskleren/schaapsvacht	+	+	+	+	–	–	4

vervolg tab. 1.

Fraseologisme/sprekwoord	SZB	BL	IDI	STOE	SZPD	N-PS	Totaal
DIEREN							
62. Woudezel	+	–	–	–	–	–	1
63. Zondebok	+	+	+	+	–	–	4
64. Zwijn–Paarlen voor de zwijnen werpen	+	+	+	+	+	+	6
Totaal: 64, daarin bijbelse fraseologismen en spreek- woorden met dierelement	55	36	13	11	4	5	15 CANON

Tabel 2. Nederlandse bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met dierelement en hun equivalenten opgenomen in poolse lexicografische verzamelingen

Basis voor de confrontatieve analyse

Fraseologisme en spreekwoord Nederlands : Pools	S B B	M O R C	N P F S	P N P S F	F B J P	S F W P	M S B	S Z A B	B W J P	F R E Q
1. De bokken van de schapen scheiden – Oddzielić dobrych od złych	–	–	+	+	–	–	–	–	–	2
2. Het gemeste kalf slachten – Zabić tuczne cielę	–	–	–	+	–	–	–	+	–	2
3. Het gouden kalf – Złoty cielec	–	–	–	+	+	+	+	–	+	5
4. Met een anders / andermans kalf ploegen – Stroić się w cudze piórka	–	–	–	+	–	–	–	–	–	1
5. Door het oog van de naald kruipen – Przejsć przez ucho igielne	+	–	–	+	+	+	+	+	+	7
6. Zich als een lam naar de slachtbank laten leiden – Dać się prowadzić jak baranek na rzeź	+	–	–	–	+	–	+	+	–	4
7. Lam Gods – Baranek Boży	+	–	–	–	–	–	–	+	–	2
8. Muggenziften – Przecedzać komara, a połykać wielbłąda	+	–	–	–	+	–	–	–	–	2
9. Er valt geen mus van het dak zonder dat het zo bedoeld is – Bez woli boskiej i włos z głowy nie spadnie	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0

vervolg tab. 2.

Fraseologisme en spreekwoord Nederlands : Pools	S B B	M O R C	N P F S	P N P S F	F B J P	S F W P	M S B	S Z A B	B W J P	F R E Q
10. De schapen van de bokken scheiden – Oddzielić owce od kozłów	+	–	–	+	–	–	–	+	+	4
11. Het verloren /afgedwaald schaap – Zagubiona owieczka / błędna owca	+	–	–	+	+	+	+	+	+	7
12. Het zwarte schaap – Czarna owca	+	–	+	+	–	+	–	+	–	5
13. Een wolf in schaapskleren – Wilk w owczej skórze	+	–	+	+	+	–	+	+	+	7
14. Zondebok – Kozioł ofiarny	+	+	–	+	+	+	+	+	+	8
15. Parels voor de zwijnen werpen – Rzucać perły między wieprze	+	–	+	+	+	–	+	+	+	7
Fraseologismen en spreekwoorden met faunanamen AANTAL OPNEMINGEN	10	1	4	11	8	5	7	10	7	X

Conclusies: Het grootste aantal van de bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met dierelement zijn door PNPSF (11), SBB (10) en SZAB (10) opgenomen; bij MORC was slechts één fraseologisme vermeld, namelijk *kozioł ofiarny*. Dit gezegde is ook met acht opnames het meest frequente in het Pl. Daarentegen is *zondebok* in het Nl. alleen door vier bronnen opgenomen.

Bibliografie

Geraadpleegde bijbelvertalingen

- Bijbel. Bijbel met deuterocanonieke of apocriefe boeken. Vertaling in opdracht van het Nederlands Bijbelgenootschap bewerkt door de daartoe benoemde commissies*, Haarlem/Brussel: Nederlands Bijbelgenootschap/Belgisch Bijbelgenootschap, 1989 [eerste druk 1951] (**NBG-vertaling van de Statenbijbel**).
- Bijbel. De Bijbel uit de grondtekst vertaald. Willibrordvertaling*, Boxtel: Katholieke Bijbelstichting, 1975 [3de druk 1981] (**Willibrordvertaling**).
- Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599. Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy*, onder red. van ks. Janusz Frankowski, Warszawa 1998 [5de druk 2000] (**Biblia Wujka**).

- Biblia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, ze wstępami i komentarzami*, pod red. M. Petera i M. Wolniewicza, t. 1–3, Poznań 1975 [2de druk 1987] (**Biblia poznańska II**).
- Biblia, Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, opracował zespół biblistów polskich*, pod redakcją benedyktynów tynieckich, Poznań 1965 [4de druk 1980] (**Biblia Tysiąclecia**).

Geraadpleegde literatuur

- Anusiewicz J., Skawiński J., *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa–Wrocław 1996.
- Apeldoorn C.G.I., Beijer T., *Van Achilleshiel tot de toorn van Zeus. Bijbelse en mythologische eponiemen in de Nederlandse taal*, Baarn–Ermelo 1997.
- Apeldoorn C.G.I., Riet R. van, *Spreekwoorden verklaard*, Utrecht–Antwerpen 1987.
- Bąba S., Liberek J., *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1992.
- Bąba S., Liberek J., *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2002.
- Bąba S., Dziamska G., Liberek J., *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 1995.
- Born A. van den (red.), *Bijbels woordenboek*, 3de druk, Roermond 1966–1969.
- Buchowiecka-Fudała A., *Strukturalno-semantyczna charakterystyka polskich i rosyjskich frazeologizmów z komponentem – nazwą zwierzęcia*, [in:] *Języki Obce w szkole*, 1992, nr. 2, p. 104–108.
- Bura R., *Polska, czeska i górnołużycka frazeologia pochodzenia biblijnego a Nowy Testament Jakuba Wujka, Biblia kralicka oraz Nowy Testament Michała Frencha*, Kraków 2003.
- Burger H., *Idiomatik des Deutschen*, Germanistische Arbeitshefte 16, Tübingen 1973.
- Chlebda W., *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego*, [in:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, onder red. van A. Bogusławski, J. Mędelska, Warszawa 1997, p. 23–66.
- Chlebda W., *Leksykograficzny kanon biblizmów rosyjskich*, [in:] *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, onder red. R. Łużny i D. Piwowarska, Kraków 1998, p. 30–32.
- Chlebda W., *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole 2005.
- Cirlot J.E., *Słownik symboli*, Kraków 2001.
- Coster M. de, *Woordenboek van neologismen: 25 jaar taalaanwinsten*, Amsterdam 1999.
- Coster M. de, *Woordenboek van populaire uitdrukkingen, clichés, kreten en slogans*, Den Haag–Antwerpen 1998.
- Cox H.L., *Spreekwoordenboek in vier talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels*, Utrecht–Antwerpen 1988.
- Cox H.L., Prędota S., *Nederlands-Pools spreekwoordenboek. Nederlandzko-polski słownik przysłów*, Wrocław 1997.
- Cox H.L., *Spreekwoordenboek: Nederlands, Fries, Afrikaans, Engels, Duits, Frans, Spaans, Latijn*, Utrecht–Antwerpen 2000.
- Czochrański J., Prędota S., *Podręczny niderlandzko-polski słownik frazeologiczny. Nederlands-Pools fraseologisch handwoordenboek*, Wrocław 1993.
- Dalen-Oskam K. van, Mooijart M., *Bijbels lexicon. Woorden en uitdrukkingen uit de Bijbel in het Nederlands van nu*, Amsterdam 2000.
- Delden J. van, *Spreekwoorden en zegswijzen uit de bijbel*, Utrecht 1990.
- Frąckiewicz I., *Die niederländischen Phraseologismen im Bereich des Schiffbaus, der Schifffahrt und Fischerei, sowie ihre polnischen Äquivalente*, [in:] *Neerlandica Wratislaviensia* III (1986), p. 71–89.

- Frackiewicz I., *Zu allgemeinen Kriterien für eine konfrontative Sprichwörteranalyse: Am Beispiel der Sprichwörter im Deutschen, Niederländischen und Polnischen*, [in:]: *Proverbium* 5 (1988), p. 23–37.
- Gak, W.G., *Osobiennosti biblejskich phraseologismov v russkom jazyke (v sopostavlenii s phrant-suzkimi bibleismami)*, [in:]: *Woprosy jazykoznanija* nr. 5 (1997), p. 55–65.
- Godyń J., *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Kraków–Warszawa 1995.
- Günther K., *Äquivalenzbeziehungen in der Phraseologie*, [in:]: *Zeitschrift für Slavistik* (35/4) 1990, p. 506.
- Harrebomée P.J., *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal*, Amsterdam 1980.
- Houwink ten Cate A., *Signalement van sprekende zegswijzen. Bekende en onbekende zegswijzen: hun betekenis en herkomst*, Amsterdam–Brussel 1979.
- Huizinga's spreekwoorden en gezegden. herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels, onder red. van A. Kruijssen e.a., 4de druk, Baarn, 1998.
- Jarosińska E., *Deutsche und niederländische Phraseologismen mit Tierbezeichnungen zur Charakterisierung von menschlichen Eigenschaften*, [in:]: *Neerlandica Wratislaviensia* V (1991), p. 243–258.
- Komornicka A.M., *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Łódź 1994.
- Kopaliński, W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 1967, 1994.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985.
- Kowska-Szubert A., *De kool en de geit. Nederlandse vaste verbindingen met een dier- of plantelement*, Utrecht 1996.
- Kowska-Szubert A., *Het taalbeeld van de wereld in de Nederlandse en Poolse verbindingen met een dier- of plantelement. Een vergelijkende analyse*, [in:]: *Neerlandica Wratislaviensia* VIII (1995), p. 219–224.
- Koziara S., *Symbolika zwierzęca we frazeologii i przysłowiaach języka polskiego*, [in:]: *Ojczyzna. Polszczyzna. Kwartalnik dla Nauczycieli* 1996, nr. 3, p. 57–61.
- Koziara S., *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków 2001.
- Koziara S., *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego z nazwami zwierząt w języku polskim*, [in:]: *Studia Linguistica* I (2002), *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis, Folia* 6, p. 155–164.
- Koziara S., *Losy frazemów biblijnych z nazwami ptaków w języku polskim*, [in:]: *Z problemów przekładu i stosunków międzyjęzycznych*, deel II, onder red. van T. Żeberek en T. Borucki, Kraków 2002, p. 191.
- Krajcarz M., *Bijbelse fraseologismen en spreekwoorden met plantelementen in het huidige Nederlands en hun Poolse equivalenten*, [in:]: *Neerlandica Wratislaviensia* XV (2005), p. 99–132.
- Krauss H., *Skrzydlate słowa biblijne. Słownik zwrotów biblijnych. Vertaling en bewerking door Paweł Pachciarek*, Warszawa 2001.
- Kwilecka Irena, *Ze studiów nad staropolskimi przekładami Biblii. Problem tłumaczenia realiów biblijnych. I. Świat zwierzęcy w Starym Testamencie*, [in:]: *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, T. 10, Warszawa 1971, p. 59–89.
- Laan K. ter, *Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen, met de weerspreuken verzameld door A.M. Heide Jr.*, Den Haag 1950, herdruk Amsterdam–Brussel 1984.
- Langkammer H., *Słownik biblijny*, 3de druk, Katowice 1989.
- Laugs J., *Twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel tussen. Roomse spreekwoorden en zegswijzen*, 's-Gravenhage 1991.
- Lewandowicz G., *Biblizmy we współczesnym języku polskim*, [in:]: *Collectanea Theologica* 65 (1995) nr. 4, p. 5–20.

- Lurker M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989.
- Martens N., Morciniec E., *Mały słownik holendersko-polski i polsko-holenderski*, Warszawa 1979.
- Migdał J., *Określenia zwierząt i roślin wśród szesnastowiecznego osobliwego słownictwa biblijnego*, [in:] *Prace Filologiczne* (XLV) 2000, p. 389–395.
- Mollay E., *Een contrastieve analyse van de Nederlandse fraseologismen en hun Hongaarse equivalenten die van elkaar in de beeldspraak verschillen*, [in:] *Neerlandica Wratislaviensia* X (1998), p. 216.
- Muldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
- Николаюк Н., *Библейское слово в нашей речи. Словарь-справочник*. Санкт-Петербург 1998.
- Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich, red. Julian Krzyżanowski, deel I–IV, Warszawa 1969–1978.
- Nowakowska A., *Obraz świata zwierząt we frazeologii polskiej i francuskiej*, [in:] *Poradnik Językowy* 9–10 (1991), p. 361–368.
- Orłoś T., Hornik J., *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*, Kraków 1996.
- Orłoś T., *Skrzydlate słowa pochodzenia biblijnego w języku czeskim i polskim*, [in:] *Frazeologia a religia. Problemy frazeologii europejskiej*, deel II, onder red. van A.M. Lewicki en W. Chlebda, Warszawa 1997, p. 123–127.
- Ouředník P., *Aniž jest co nového pod sluncem. Slova, rčení a úsloví biblického původu*, Praha 1994.
- Paszenda J., *Trudności w identyfikacji i klasyfikacji frazeologicznych internacjonalizmów religijnych (w oparciu o jedno- i dwujęzyczne słowniki polskie, angielskie i niemieckie)*, [in:] *Frazeologia słowiańska*, onder red. van M. Balowski, W. Chlebda, Opole 2001, p. 273–283.
- Pick J., *Fauna i flora w Biblii*, [in:] *Studia Pelpińskie* XXVIII (1999), p. 427–438.
- Postma W. P., Scheepmaker E.A.J., *Wat van eksters komt, huppelt graag. Spreekwoorden en zegswijzen over plant en dier*, Amsterdam 1989.
- Praktyczny słownik biblijny*, Warszawa 1994.
- Prędota S., *Próba porównania przysłów niderlandzkich i polskich*, [in:] *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, 39A (1984), p. 7–9.
- Prędota S., *Mały słownik przysłów niderlandzko-polski*, Wrocław 1986.
- Prędota S., *Parallellen tussen Nederlandse en Poolse spreekwoorden*, [in:] *Jaarboek van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie*, 1986, p. 47–54.
- Prędota S., *Zur konfrontativen Analyse deutscher und niederländischer Sprichwörter*, [in:] *Zur jüngeren Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig 1987, p. 96–104.
- Prędota S., Theissen S., *Nederlandse en Poolse fraseologismen en spreekwoorden. Nederlandse i polskie frazeologizmy i przysłowia*, Wrocław 1997.
- Prędota S., *Wprowadzenie do językoznawstwa niderlandzkiego*, Wrocław 2003.
- Reinsma R., *Gezegden*, 's-Gravenhage, 1998.
- Rejakowa B., *Związki frazeologiczne o identycznej lub podobnej budowie morfologicznej w języku słowackim i polskim*, Wrocław 1986.
- Riennecker F., Maier G., *Leksykon biblijny*, Warszawa 2001.
- Romaniuk K., *Mały słownik metaforyczno-egzegetyczny Nowego Testamentu*, Warszawa 1992.
- Röhrich L., *Lexicon der Sprichwörtlichen Redensarten*, Bd. 1–5, Freiburg–Basel–Wien 1991, 1995.
- Schäfer H., *Biblische Redensarten und Sprichwörter: 3000 Fundstellen aus der Lutherbibel*, Stuttgart 1998.
- Sikorska E., *Polska i angielska frazeologia pochodzenia biblijnego*, [in:] *Prace Filologiczne* 29 (1980), p. 67–84.
- Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, 2 delen, Warszawa 2002 (10de druk).
- Staszewski S., *Библейные фразеологические единицы в русском и польским языках*, [in:] *Przegląd Rusycystyczny* 3 (1980), p. 85–91.

- Sterkenburg P.G.J., in samenwerking met M.C. van Dalen, M.J.M. Hooyman, M.E. Verburg, *Van Dale Groot woordenboek van synoniemen en andere betekenisverwante woorden*, Utrecht–Antwerpen 1991.
- Sterkenburg P., *Van Dale Groot woordenboek hedendaags Nederlands*, 3de druk, Utrecht–Antwerpen 2002.
- Stoett F.A., *Nederlandse spreekwoorden en gezegden verklaard en vergeleken met die in het Frans, Duits en Engels*, 9de druk bewerkt door C. Kruyskamp, Zutphen 1974.
- Stoett F.A., *Nederlandse spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*, Zutphen 1981.
- Stoett F.A., *Klein spreekwoordenboek der Nederlandse taal*, Zutphen 1984.
- Szymczak M. (hoofddred.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, Warszawa 1995.
- Świerczyński D. en A., *Słownik przysłów w ośmiu językach*, Warszawa 2001.
- Van Dale Idioomwoordenboek. Verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden*, door H. de Groot [hoofddred.], Utrecht–Antwerpen 1999.
- Van Dale-Klare taal*, onder red. van H. de Groot, Utrecht–Antwerpen 2002.
- Walczak B., *Rola Biblii w rozwoju języków i językoznawstwa. Zarys problematyki*, [in:] *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*, deel 1, Łódź 2000, p. 155–167.
- Wędrychowicz R., *Zum Problem der Äquivalenz in der konfrontativen Phraseologieforschung*, [in:] *Kwartalnik Neofilologiczny XXXIX*, 3 (1992), p. 213–226.
- Zaręba L., *Frazeologia onomastyczna związana z Biblią i tradycją antyczną. (Polsko-francuskie studium porównawcze)*, [in:] *Problemy frazeologii europejskiej*, deel I, onder red. van A.M. Lewicki, Warszawa 1996, p. 125–130.
- Zgółkowska H. (hoofddred.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, deel 1–9, Poznań 1994–1996.

Afkorting van de voor het corpus geraadpleegde lexica

- BL – K. van Dalen-Oskam, M. Mooijaart, *Bijbels lexicon. Woorden en uitdrukkingen uit de Bijbel in het Nederlands van nu*, Amsterdam 2000.
- BWJP – G. Lewandowicz, *Biblizmy we współczesnym języku polskim*, [in:] *Collectanea Theologica* 65 (1995) nr. 4, p. 5–20.
- FBJP – S. Koziała, *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków 2001.
- IDI – *Van Dale Idioomwoordenboek. Verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden*, door H. de Groot [hoofddred.], Utrecht–Antwerpen 1999.
- MORC – N. Martens, E. Morciniec, *Mały słownik holendersko-polski i polsko-holenderski*, Warszawa 1979.
- MSB – J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Kraków–Warszawa 1995.
- MSF – S. Bąba, J. Liberek, *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1992.
- NKPP – *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, red. Julian Krzyżanowski, t. I–IV, Warszawa 1969–1978.
- NPFS – S. Prędota, S. Theissen, *Nederlandse en Poolse fraseologismen en spreekwoorden. Nederlandse i polskie frazeologizmy i przysłowia*, Wrocław 1997.
- N-PS – H.L. Cox en S. Prędota, *Nederlands-Pools spreekwoordenboek. Nederlandse-polski słownik przysłów*, Wrocław 1997.
- PNPSF – J. Czochrański, S. Prędota, *Podręczny niderlandzko-polski słownik frazeologiczny. Nederlandse-Pools fraseologisch handwoordenboek*, Wrocław 1993.
- PSF – S. Bąba, G. Dziamska, J. Liberek, *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 1995.

- SFS – S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, deel I–II, Warszawa 1967, 2002.
- SFWP – S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2002.
- SOSB – M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, vertaald door bp. K. Romaniuk, Poznań 1989.
- SSB – H. Krauss, *Skrzydlate słowa biblijne. Słownik zwrotów biblijnych*, vertaald en bewerkt door Paweł Pachciarek, Warszawa 2001.
- STOE – F.A. Stoett, *Nederlandse spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*, Zutphen 1981.
- SZAB – A.M. Komornicka, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Łódź 1994.
- SZB – J. van Delden, *Spreekwoorden en zegswijzen uit de bijbel*, Utrecht 1990.
- SZPD – W.P. Postma, E.A.J. Scheepmaker, *Wat van eksters komt, huppelt graag. Spreekwoorden en zegswijzen over plant en dier*, Amsterdam 1989.